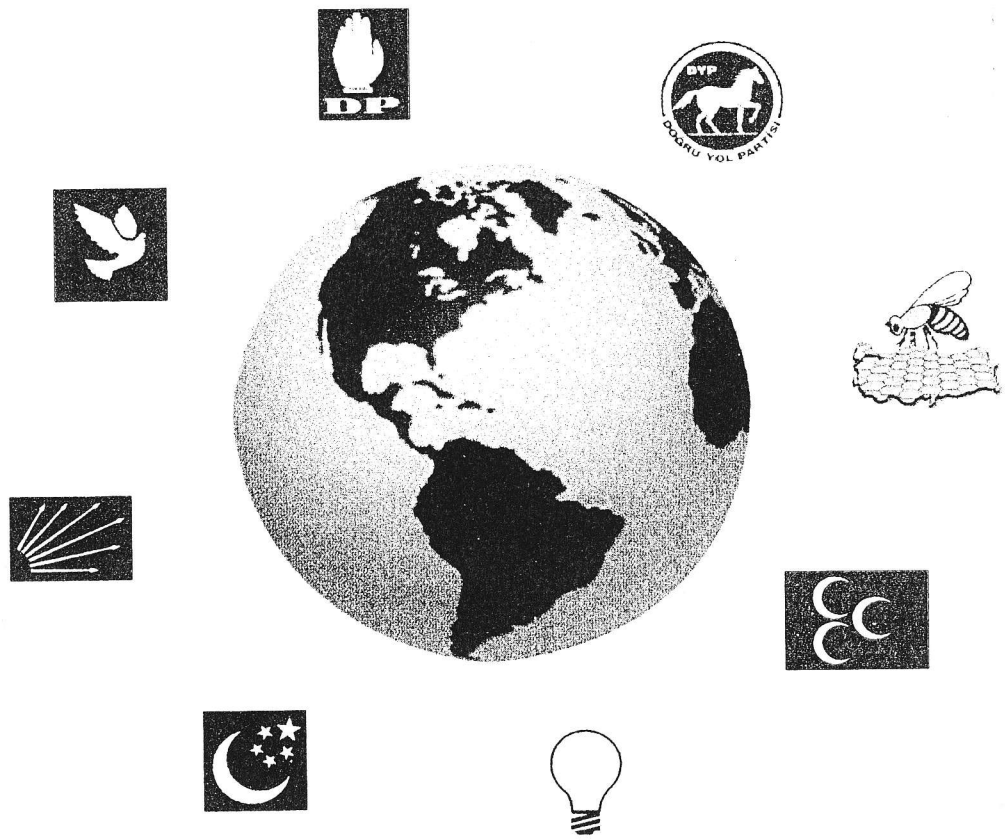
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ve TÜRK SİYASAL PARTİLERİ

Editörler
Yrd. Doç. Dr. Nejat DOĞAN - Prof. Dr. Mahir NAKİP

seçkin

Editörler
Nejat DOĞAN & Mahir NAKİP

ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE TÜRK SİYASAL PARTİLERİ

seçkin
Ankara, 2006

FOTOKOPİ KİTABI ÖLDÜRÜR!

1000 adet basılmış olan bir kitap, eğer 2000 adet basılmış olsa %20, 3000 adet basılmış olsa %30 daha düşük bir fiyatla satışa sunulabilecektir.

Çeşitli nedenlerle kitabın korsan fotokopisini çeken ve çektirenler, sadece suç işlemekle kalmıyorlar, aynı zamanda ülkemizin kültürel ve bilimsel gelişimini de ciddi bir şekilde baltalıyorlar.

Eğer gerçekten ülkemizde bilim ve kültürün gelişmesini ve kitapların ucuzlamasını istiyorsak, buna hepimiz katkıda bulunmalıyız.

Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri
Editörler: Nejat DOĞAN & Mahir NAKİP

Siyaset Bilimleri Dizisi: 15

ISBN 975 02 0168 X

Birinci Baskı:
Şubat - 2006

© Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.
Bu kitabın her türlü yayın hakkı Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.'ye aittir. Yayınevinin yazılı izni olmadan, tanıtım amaçlı toplam bir sayfayı geçmeyecek alıntılar hariç olmak üzere, hiçbir şekilde kitabın tümü veya bir kısmı herhangi bir ortamda yayımlanamaz ve çoğaltılamaz.

Sayfa Tasarımı:
İlhan Eroğlu

Kapak Tasarımı:
Melike Bakar
Can Eriş

Yayın ve Dağıtım:
Merkez: Seçkin Yayıncılık, Sağlık Sokak No: 19/B 06410 Sıhhiye, ANKARA
Tel: (0-312) 435 30 30 (Pbx), Faks: (0-312) 435 24 72
Şube: Ankara Adliye Sarayı K Blok Zemin Kat Sıhhiye, ANKARA Tel: (0-312) 309 52 48
Şube: Abide-i Hürriyet Caddesi Arzu Pasajı No: 229/9 Şişli, İSTANBUL Tel: (0-212) 234 34 77
Web Adresi: www.seckin.com.tr, E-posta: seckin@seckin.com.tr

Baskı:
Sözkesen Matbaacılık, Tel: (0-312) 395 21 10

İçindekiler

1. **GİRİŞ: ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE TÜRK SİYASAL PARTİLERİ**
   Nejat Doğan & Mahir Nakip 9

2. **SİYASİ PARTİ YASAKLARI VE ULUSLARARASI HUKUK: ULUSAL MEVZUATIMIZIN ULUSLARARASI HUKUK BELGELERİ İLE UYUMU SORUNU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**
   Hakan Sabri Çelikyay 35

3. **DIŞ POLİTİKADA AKTÖR-YAPI İLİŞKİSİ**
   Aylin Şeker Görener 61

4. **HUKUKSAL AÇIDAN TÜRK DIŞ POLİTİKASI KARAR VERME SÜRECİ: TEORİ VE KÖRFEZ KRİZLERİNE UYGULANMASI**
   Ertan Efegil 75

5. **TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA DEĞİŞİM VAR MI, GEREKLİ Mİ?: OSMANLI DEVLETİ – TÜRKİYE CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ**
   Mehmet Metin Hülagü 105

6. **TÜRK SİYASAL PARTİLERİNİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERE YAKLAŞIMI, 1923-1980: PARTİLERİN BENİMSEDİKLERİ DIŞİŞLERİ, GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKALARI**
   Nejat Doğan 117

7. **IRAK TÜRKLERİ VE TÜRK SİYASAL PARTİLERİ: 1923-2000**
   Mahir Nakip 155

8. **TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARLA İLİŞKİLERİ VE SİYASAL PARTİLER**
   Sadık Ünay 169

9. **EKONOMİK POLİTİKALARIN KÜRESEL EKONOMİK ENTEGRASYON VE EKONOMİK GELİŞME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: DP VE ANAP ÖRNEKLERİ**
   Mehmet Dikkaya 191

10. **KİMLİK SORUNSALI BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE: AB ENTEGRASYONU SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN KİMLİK PROBLEMLERİNE SİYASAL YAKLAŞIMLAR**
    Hüsamettin İnaç 211

11. **TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDE ANAP'IN ROLÜ**
    Cemal Fedayi & Halis Ayhan 231

12. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA İDEALİZMDEN REALİZME: DEMOKRAT PARTİ'DEN ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ
Emel Baştürk Akca 257

13. DP, ANAP, AKP İKTİDARLARI VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ: MERKEZ SAĞ'IN ABD POLİTİKALARININ ORTAK TARAFLARI
Cemal Altan 275

14. DOĞU İLE BATI, LİBERALİZM İLE MUHAFAZAKARLIK ARASINDA ANAP DIŞ POLİTİKASI
Muhittin Demiray 297

15. REFAH PARTİSİ VE REFAH-YOL KOALİSYONUNUN DIŞ POLİTİKA YÖNELİMLERİ
Murat Necip Arman 333

16. TÜRKİYE'NİN SON DÖNEM DIŞ POLİTİKASINDA DSP'NİN ROLÜ
Fikret Bilâ 345

17. AK PARTİ'NİN KIBRIS POLİTİKASI, 2002 – 2005: TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA GELENEK İLE DEĞİŞİMİN MÜCADELESİ
Hasan Tosun 363

18. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN TÜRK DÜNYASI POLİTİKASI
Abdulkadir Yuvalı 389

TÜRK SİYASAL PARTİLERİNİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERE YAKLAŞIMI, 1923-1980: PARTİLERİN BENİMSEDİKLERİ DIŞİŞLERİ, GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKALARI

Nejat Doğan*

1. Metodoloji ve Giriş

Metodoloji açısından üzerinde durulması gereken ilk nokta analiz düzeyidir. Bu makalede, birey veya sistem değil, "orta düzey" olarak adlandırabileceğimiz kurumlar ve daha spesifik olarak siyasal partiler analiz düzeyini oluşturmaktadır. Bugüne kadar siyasal partilerimizin iç politikaya yaklaşımları ayrıntılı incelenmesine rağmen, uluslararası ilişkileri ilgilendiren önemli konulardaki düşünceleri genelde göz ardı edilmiştir. Bunun birçok nedeni vardır, ama en önemlisi dış politika, güvenlik ve savunma konularının Türkiye'de "milli politika" olduğu, yani her kurum ve her parti tarafından aynı ilkelerin benimsenmiş olduğu inancıdır. Türkiye'nin izlediği politikaları sistemsel bir açıdan ve bazı ana temalar etrafında açıklamaya çalışan incelemeler önemlidir ve belki de görece fazla yapılması doğaldır. Ancak Türkiye'de uluslararası ilişkiler disiplininin gelişimine baktığımızda, neredeyse sadece bu metodolojik yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Böylece, politikaları kimlerin ve ne amaçla yaptığı, dış politika ile iç politika arasındaki etkileşim gibi noktalar yeterince incelenmemektedir.

Makalenin konuyu işleyiş bakımından izlediği metodolojiyi de şöyle özetleyebiliriz. Öncelikle, makale "birincil kaynaklardan" hareket etmektedir. Demokratik bir politik sistemdeki en önemli varsayımlardan biri, seçmenlerin siyasal partilerin programlarını ve seçim bildirgelerini inceleyerek tercihlerini ona göre yaptığıdır. Bu nedenle, dış politika, güvenlik ve savunma konularında siyasal partilerin görüşlerini açıklamaya çalışan bu makalede birincil kaynakları, siyasal parti programları ve parti seçim bildirgeleri oluşturmaktadır. Bir parti liderinin demeçleri ve anıları, o partinin politikalarını anlamada en önemli kaynaklardan biri olabilir. Ancak, siyasal partinin kendisi analiz düzeyi olarak kabul edilirse, bu tür kaynakların birincil olamayacağı kabul edilmelidir.

---

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Metodoloji açısından diğer önemli bir nokta, bu çalışmanın "ne olduğu" sorusuyla değil, "ne olması gerektiği" sorusuyla ilgilendiğidir. Bir siyasal partinin programında ve seçim bildirgesinde kabul ettiği ilkeleri, hükümete geldiğinde izlediği politikalara fiilen yansıtması beklenmelidir. Ancak makale, bu politika sürecinde siyasal partilerin *izlediği* değil, *benimsediği* ilkeleri inceleme konusu yapmaktadır. Okuyucu makalede açıklanan ilkeleri, fiilen Türk dış politikasındaki gelişmelerle karşılaştırarak siyasal partilerin ilkelerini politikalarına yansıtıp yansıtmadığı sonucuna kendisi ulaşabilir. Kısaca makale, 1923-1980 yılları arasında Türk dış politikasında geçen olayları değil, bu dönemde kurulan hükümetlerde yer almış partilerin benimsedikleri ilkeleri incelemektedir.

Bu süreçte makale önemli bazı noktaları açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır. Bu noktalar şunlardır: 1) Yukarıda belirtilen birincil kaynaklarda dışişleri, güvenlik ve savunma politikalarının yeri ve önemi nedir; 2) Bu politikalarda, eğer varsa, önemli değişikliklerin olduğu dönemler nelerdir; 3) Farklı ideolojilerdeki partiler ilgili konularda farklı ilkeler mi benimsediler; 4) Hangi konular dışişleri, güvenlik ve savunma politikaları açısından sorunlu olarak tanımlandı ve bunların çözümü için nasıl bir kurumsal yaklaşım benimsendi; 5) Partiler tarafından ekonomik konular ile dışişleri, güvenlik ve savunma politikaları arasında nasıl bir ilişki kuruldu.

Bu noktalara açıklık getirmeye çalışan makale, temelde birkaç hipotezi test etmektedir. Bunlardan en önemlisi; dış politika, güvenlik ve savunma konularının Türkiye'de "milli politika" olduğu, yani bu konular açısından siyasal partiler arasında herhangi bir fark bulunmadığıdır. İkincisi, "Türkiye'nin Batı merkezli ve Batı'ya dönük" bir politika benimsediği hipotezidir. Nihayet, "Türkiye'nin sorunlarına uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde çözüm aradığı" da üçüncü hipotezi oluşturmaktadır.

1923-1980 siyasal sürecini, inceleme konusuna anlamlı bir bütün verecek şekilde belirli dönemlere ayırmak gerekmektedir. Tarihin kendisinde ontolojik olarak kesinti olmadığından dolayı, benimsenecek her ayrım yapay olacaktır. Ancak, bazı ayrımların diğerlerine göre epistemolojik açıdan daha anlamlı olabileceği varsayımdan hareket etmek bilimsel yaklaşım açısından kaçınılmazdır. Makale hükümette yer almış siyasal partilerin düşüncelerini ortaya koymayı amaçladığından ve bir seçimin sonucunu da belirleyecek en önemli unsurun bizzat seçim sisteminin ilkeleri olmasından dolayı, tarihsel dönemler seçim sistemi sonucunda siyasal yaşamda oluşan parti birleşimlerini yansıtacak şekilde oluşturulmalıdır. Böylece 1923-1980 arası Türk siyasal tarihi, seçim sistemi esas alınarak üç döneme bölünebilir:

1) Tek Partili Dönem: 1923-1946; 2) İki Partili Dönem: 1946-1960; 3) Çok Partili Dönem: 1960-1980.

1923-1946 yılları arasında düzenlenen seçimlere CHP dışında herhangi bir parti katılmamıştır. Bu nedenle, 1923-1946 döneminin tek parti dönemi olarak adlandırılması doğal olacaktır. Genelde "çok partili hayata geçiş dönemi" veya "çok partili dönem" diye anılan 1946-1960 dönemi ise, araştırma konumuzun niteliği açısından aslında "iki partili" dönemdir. 1946 seçimleriyle birlikte uygulanmaya başlanan ve çoğunluk ilkesine dayanan seçim sistemi, siyasal yaşamda sadece tek bir partiyi egemen yapma amacı güttüğü ve fiilen iki parti dışındaki partilerin sistemde yaşayabilme olasılığını çok zayıflattığı için 1946-1960 dönemini aslında çok partili değil, iki partili dönem olarak kabul etmek durumundayız. Bu sonuç, aslında matematiksel bir gereklilikten doğmaktadır. Politikaların belirlenmesi gerçeği açısından baktığımızda, oyların %53'ünü alan bir partinin milletvekilliklerinin %87'sine sahip olabildiği bir sistemi başka açıdan düşünmek olası değildir. Dolayısıyla araştırmamız açısından asıl olan, sistemde mevcut parti sayısı değil, kaç tane partinin yaşamasına olanak tanındığıdır. 1960 askeri darbesinden sonra getirilen seçim sistemi ise, partilere aldıkları oy oranına paralel olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (Meclis) temsil edilme hakkı vermesi, diğer bir deyişle nispi temsile olanak tanıması nedeniyle "çok partili" bir dönemi başlatmaktadır. Sonuç olarak, seçim sisteminin getirdiği siyasal parti birleşimine göre, Türk siyasal yaşamı 1923-1946, 1946-1960 ve 1960-1980 dönemleri altında incelenebilir.

29 Ekim 1923-12 Eylül 1980 tarihleri arasında toplam kırk üç hükümet görev yapmıştır. Makalede bu hükümetlerde yer almış partilerin dış ilişkiler, güvenlik ve savunma konularındaki politikaları incelenecektir. Neden sadece "hükümette yer almış" partilerin incelendiği sorusuna gelince, bunun bazı teorik ve pratik nedenlerden kaynaklandığı belirtilmelidir. Öncelikle inceleme kapsamına belirli bir sınırlama getirilmesi gereği, görece önemli oy potansiyeline sahip olması sonucunda Meclis'e girmiş partilerin görüşlerine yer verme gereğini de beraberinde getirmektedir. Diğer yandan, parti programları ve seçim bildirgeleri bir anlamda "toplum sözleşmeleri" olduğu için, toplumumuzun ilgili konulardaki tercihlerini belirlemek açısından hükümetlerde bulunmuş partilerin programlarını açıklamak gerekmektedir. Ayrıca, konumuz gereği, benimsedikleri ilkeleri fiilen uygulama olanağı bulmuş partilerin görüşlerini ortaya koymak daha anlamlı olacaktır. Okuyucunun partilerin benimsedikleri ilkeleri siyasal tarihimizde yaşananlarla karşılaştıracağı göz önüne alındığında, iktidara gelerek bu tarihi bizzat yapan ve etkileyen partilerin ilkelerini inceleme gereği ortaya çıkmaktadır.

Türk hükümetleri, bu hükümetlerin görev yaptığı yıllar, hükümetlerde yer alan partiler, genel seçim tarihleri ve bu tarihlerin belirlediği Meclis dönemleri Tablo 1'de verilmiştir.

HÜKÜMETLER VE DÖNEMLERİ	KAÇINCI HÜKÜMET	İKTİDARDAKİ PARTİ VEYA PARTİLER	SEÇİMLER VE MECLİS DÖNEMLERİ
Toplam 18 hükümet 30.10.1923/22.05.1950	1-18	CHP	I-VIII. Dönem
I.-V. Menderes Hükümetleri 22.5.1950/30.05.1960	19-23	DP	14.5.1950 02.5.1954 27.10.1957 IX-XI. Dönem
I. ve II. Gürsel Hükümetleri 30.5.1960/20.11.1961	24-25	Geçiş Dönemi	Askeri Müdahale
VIII. İnönü Hükümeti 20.11.1961/25.06.1962	26	CHP-AP	15.10.1961 XII. (1.) Dönem
IX. İnönü Hükümeti 25.06.1962/25.12.1963	27	CHP-CKMP-YTP-BAĞIMSIZLAR	
X. İnönü Hükümeti 25.12.1963/20.02.1965	28	CHP-BAĞIMSIZLAR	
Ürgüplü Hükümeti 20.02.1965/27.10.1965	29	AP-YTP-CKMP-MP-BAĞIMSIZLAR	
I. Demirel Hükümeti 27.10.1965/3.11.1969	30	AP	10.10.1965 XIII. (2.) Dönem
II. Demirel Hükümeti 3.11.1969/6.02.1970	31	AP	12.10.1969 XIV. (3.) Dönem
III. Demirel Hükümeti 6.03.1970/26.03.1971	32	AP	
I.-II. Erim Hükümetleri 26.03.1971/22.05.1972	33-34	Partilerüstü	
Melen Hükümeti 22.05.1972/15.04.1973	35	AP-CHP-MGP	
Talu Hükümeti 15.04.1973/26.01.1974	36	AP-CGP-BAĞIMSIZLAR	
I. Ecevit Hükümeti 26.01.1974/17.11.1974	37	CHP-MSP	14.10.1973 XV. (4.) Dönem
Irmak Hükümeti 17.11.1974/31.3.1975	38	Güvenoyu Alamadı	
IV. Demirel Hükümeti 31.3.1975/21.06.1977	39	AP-MSP-MHP-CGP	
II. Ecevit Hükümeti 21.06.1977/21.07.1977	40	Güvenoyu Alamadı	5.06.1977 XVI. (5.) Dönem
V. Demirel Hükümeti 21.07.1977/05.01.1978	41	AP-MSP-MHP	
III. Ecevit Hükümeti 05.01.1978/12.11.1979	42	CHP-CGP-DkP-BAĞIMSIZLAR	
VI. Demirel Hükümeti 12.11.1979/12.09.1980	43	AP (Azınlık Hükümeti)	

Tablo 1: Siyasal Partiler, Hükümetler, Seçim Tarihleri ve Meclis Dönemleri

Kaynaklar: EZHERLİ (1998) ve http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm

Kısaltmalar:

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DP: Demokrat Parti

AP: Adalet Partisi

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

YTP: Yeni Türkiye Partisi

MP: Millet Partisi

GP: Güven Partisi

MGP: Milli Güven Partisi

CGP: Cumhuriyetçi Güven Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

DkP: Demokratik Parti

2. Tek Partili Dönem, 1923-1946: CHP

1919-1923 yılları arasında ulusal kurtuluş mücadelesi veren Türkiye, "meclis hükümeti" sistemiyle yönetildi. Siyasal yaşam partiler tarafından değil, ülkenin her ilinden gelerek Meclis'in bünyesinde toplanan temsilciler aracılığıyla yürütüldü. Hükümet, yasama erkini de kullanan Meclis'in içinden çıktı ve hükümette yer alan kişileri Meclis seçtiği gibi, bu kişiler de doğrudan Meclis'e karşı sorumlu oldular. Kısacası, her ne kadar aysbergin görünen kısmını da oluştursa, bu "partisiz yaşam" kurumsal anlamda 1923 yılı sonlarına kadar sürdü. Meclis'in seçim kararı almasının ardından Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, bir siyasal parti olmak için Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde örgütlenme çalışmalarına başladı. Bu yönde atılan adımlardan biri, seçimler nedeniyle dokuz maddelik bir bildirge (Dokuz Umde) kabul edilmesiydi. Türk modern siyasal yaşamının ilk seçim bildirgesi olan bu metinde, ulusal bağımsızlık savaşının gerçeklerinden hareket eden Cemiyet, "barışa ilişkin kesin görüşümüz, mali, iktisadi ve idari bağımsızlığımızı kesin olarak koruyacak bir anlaşmaya varmaktır" ilkesini benimsiyordu (Turan, 2000: 23). 23 Temmuz 1923'te yapılan seçimleri Cemiyet kazandı ve 11 Ağustos'ta toplanan Meclis'in önemli gündem maddelerinden birini de Cemiyet'in partileşmesi oluşturdu. (Akyüz, 2000: 5) Sonuçta, 9 Eylül 1923'te "Halk Fırkası" kuruldu ve 20 Kasım 1923'te Cemiyet, Halk Fırkası'na katıldı. 10 Kasım 1924'te de Halk Fırkası adını, Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirdi. (Turan, 2000: 24-25)

CHF'nin parti programını hazırlaması biraz zaman almıştır. Nihayet ilk parti programı, 10 Mayıs 1931'de toplanan CHF Üçüncü Büyük Kurultayı tarafından kabul edildi. Programın yedinci bölümünde, "yurtta sulh cihanda sulh" partinin temel dış politika ilkesi olarak benimseniyordu. Ayrıca programda, "vatan müdafaası, milli vazifelerin en mukaddesidir. Fırka, askerliğin umum vatandaşlara istisnasız tatbiki esasını kabul etmiştir" denilmekteydi. CHF, Dokuz Umde'nin 1923 yılında vurguladığı üzere, mali ve iktisadi konularda hassastı. Bu nedenle parti programı, ödemeler dengesi konusunda "itha-

latın ihracattan fazla olmaması ve en nihayet aynı kıymette olması, tediye muvazenesinin temini için elzem addettiğimiz şarttır" ilkesini benimsiyordu. (CHP 1931: 6, 12-13)

9 Mayıs 1935'te toplanan Dördüncü Büyük Kurultay, CHF adını Cumhuriyet Halk Partisi olarak değiştirdi ve 1931 programını genişletti. Yeni programda dış politikada "yurtta barış dünyada barış" ilkesinin benimsendiği tekrar edilmekle birlikte, uluslararası sistemdeki gelişmelere tepki niteliğinde bazı eklemeler yapıldı. Örneğin, "vatan savunması ulusal ödevlerin en kutlusudur" diyen program, "gereğinde bu uğurda yurdun canlı cansız bütün varlıklarını ve kuvvet araçlarını kullanmayı esas tutarız" ilkesini benimsiyordu. Programa göre, uluslararası amaçlarla "cemiyet yapılmayacağı gibi, kökü yurt dışında olan cemiyetler kurmak da yasak olacaktı." Ödemeler dengesini düzeltmek gereğinden de bahseden CHP, "dış ticaret anlaşmalarında prensibimiz, malımızı alanın malını almaktır" diye açıklıyordu (CHP, 1935: 8, 18-19). 29 Mayıs 1939'da toplanan parti olağan Beşinci Büyük Kurultayı'nda kabul edilen programda ise, dış ilişkiler, güvenlik ve savunma konularına değişiklik getirilmedi; 1935 programındaki noktalar tekrarlandı (CHP, 1939).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra yapılan ilk büyük kurultay olan parti Altıncı Büyük Kurultayı ise, 14 Haziran 1943 tarihindeki toplantısında parti programını güncelledi. Genel olarak savaş ortamının gerçeklerini yansıtan bu program, dış politika konusunda "yurtta sulh cihanda sulh" partinin temel prensibidir demekle birlikte, "cihanda sulh bugün için bizim tesirimiz dışındadır. Şeref ve hayati menfaatlerimiz muztar [zorunlu] bırakmadıkça yurtta sulh esasını mahfuz tutacağız" politikasını benimsiyordu. Ulusal savunmanın en önemli konu olduğunu belirten programında CHP, "milletin harp haline geçmesi bizim ihtiyarımızda olmayan bir zaruret olarak partice göz önünde tutulan bir ihtimal olacaktır" demekte ve buna uygun olarak "milletin maddi ve manevi bütün kuvvetlerini harp ihtimali için hazır bulundurmak, beslemek ve arttırmak partinin en mukaddes gayesidir" ilkesini benimsemekteydi. Bu ilkelere uygun olarak da program, ekonomik sahada seferberlik ilan etmekte ve her alanda üretimi artırmak için gerekli önlemlerin alınacağını bildirmekteydi. Kısacası 1940'ların başında CHP için, "bütün istihsal, ekonomi, geçim, ticaret ve imar işleri cihan harbi icaplarına göre şartlarını değiştirmişlerdi." Programın altıncı kısmı, "cihan harbinden sonraki ihtimaller" üzerinde duruyordu. Bu kısım, savaş sırasında karşılaşılan ekonomik ve mali güçlüklerin savaş sonrasında hemen ortadan kalmayacağını vurgulayarak, hem ülkenin gelişimi ve imarının zor şartlar altında gerçekleştirileceğini hem de ulusal savunmanın yine öncelikli ve çok harcama gerektiren bir konu olarak kalacağını belirtmekteydi (CHP, 1943: 11-14).

3. İki Partili Dönem, 1946-1960: DP-CHP Mücadelesi

Savaş sonrasında değişen uluslararası politik şartlara uyum sağlamak isteyen CHP, Mecliste "müstakil grup" oluşturulmasından daha güçlü ve gerçekçi bir çoğulcu demokrasi yaratılması konusunda çalışmalara başlamıştı. Bu amaçla, 5 Haziran 1946'da yeni seçim yasası kabul edildi. 1946-1960 arasında Türkiye'de uygulanan ve çoğunluk esasına dayanan bu seçim sistemi, ancak iki büyük partinin siyasal yaşamda varlığını hissettirmesine olanak tanıyordu. Nitekim "açık oy gizli sayım" ilkesine göre 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan seçimleri CHP, "gizli oy açık sayım" ilkesine göre yapılan ve çoğunluk sisteminin devam ettiği 1950, 1954, 1957 seçimlerini ise Demokrat Parti, oyların değil ve fakat milletvekilliklerinin ezici çoğunluğunu alarak kazanmışlardır.

Bu dönemin en güçlü partisi olan DP, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946 tarihinde kuruldu (Yeşil, 2001: 50-65). Parti'nin aynı yıl hazırladığı programda dış politika hakkında şunlar söyleniyordu: "dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliğine, kollektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır. Milli varlığın ancak milli kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber, milletler birliği gayesini hedef tutacak barışçı ve açık bir dış siyasetin, memleket menfaatlerine en uygun ve realist yol olduğuna inanıyoruz" (DP, 1946: 6-7). Aslında bu ibarede güvenlik ve savunma konularında DP'nin nasıl bir politika izleyeceği üstü kapalı da olsa belirtiliyordu. "Kollektif güven"den kasıt, Birleşmiş Milletler (BM) değil, çok taraflı ittifaklardı. "Açık ve realist politika" ise Batı'yı daha açık bir şekilde desteklemek ve Batı tarafından oluşturulan ittifaklara katılmak anlamına geliyordu. Ekonomik konularda DP, özel girişimciliği desteklediğini ve devletçiliğin azaltılması gerektiğini savunuyordu. Aslında CHP-DP arasındaki dış politika tartışmalarının önemlice bir kısmı, dış ticaret ve özellikle dış borçlanmayla yabancı sermaye konuları üzerinden yapıldı. Örneğin 1946 programında DP dış borçlanma konusunda şunları söylüyordu: "iktisadi istiklalimize uzaktan yakından dokunmayacak normal şartlarla uzun vadeli dış istikrazlar yapılmasını faydalı ve lüzumlu görmekteyiz" (DP, 1946: 20-21).

DP'nin 1946 seçimlerini boykot edebileceği endişesi taşınmasına rağmen, planlandığı üzere seçim 21 Temmuz 1946 tarihinde yapıldı ve Meclis'e CHP 397, DP 61 milletvekili gönderdi (Ezherli, 1998: 97). Bu seçim sonuçlarına DP itiraz etti. Ancak partilerin aldıkları oy oranları açıklanmadığı gibi, seçim kanununun gereği olarak oy pusulaları da yakıldığı için, oyların tekrar sayımı mümkün olamadı (Yeşil, 2001: 82, 89).

Parti içi demokrasiyi de geliştirmeyi amaçlayan CHP, Yedinci Kurultayını Kasım 1947'de toplayarak yeni bir program kabul etti. Program genel olarak

savaş döneminde karşılaşılan zorluklarla savaş sonrası değişimin gerekliliği arasında denge kurmaya çalışıyordu. Program, savunma konularında 1935'ten beri süregelen noktaları tekrarlamaktaydı; yani, vatan savunmasının yurttaşın kutsal bir ödevi olduğu, askerlik hizmetinin zorunlu olduğu, partinin yurdun savunması için tüm araç ve imkanları kullanacağı bir kez daha vurgulanmaktaydı. Dış politikada ise, sistemdeki değişiklere paralel olarak şunlar söyleniyordu: "yurtta barış, cihanda barış partimizin daimi prensibidir. BM Anayasası nizamı içinde barış, adalet, eşitlik ve hürlük esaslarıyla ortak güvenliğe ve işbirliği anlayışına bağlı kalmak, devletlerarası hukuk prensiplerine saygı göstermek, milli şeref ve bağımsızlığımızı korumak dış politikamızın amaçlarıdır" (Tunaya, 1952: 587-588). Bu ibarede dikkati çeken nokta, CHP'nin benimsediği ortak güvenlik kavramının ikili ve çok taraflı ittifakları değil, BM rejimiyle getirilen uluslararası güvenlik sistemini vurgulamasıdır. Dış ticaret konusunda da CHP, DP'nin tartışmaya açtığı konularda görüş belirtmeye başlamıştı. CHP programı, dış kredi konusunda "milli ekonominin ve yurt bayındırlığının çabukça geliştirilmesini sağlamak için kısa ve uzun süreli iç ve dış borçlanmadan faydalanmayı uygun buluruz" ilkesini benimsiyordu (Tunaya, 1952: 592). DP İkinci Büyük Kurultayı 20 Haziran 1949 tarihinde Ankara'da toplandığında parti programı da gözden geçirildi; ancak dış politika, güvenlik, savunma ve dış ticaret konularında hiçbir değişikliğe gidilmedi (İcra, 1992: 121-146).

1950 seçimleri için hazırlanan CHP bildirgesi, dış politika, güvenlik ve savunma konularında herhangi bir madde içermiyordu. Ancak bildirge; "partimizin 1947 yılı kurultayında kabul edilen programı Türkiye'nin her bakımdan süratle yükselip ilerlemesi için takibi gereken esas yolları göstermektedir. Hedefe varıncaya kadar bu esaslara bağlı kalarak yürüyeceğiz" demekteydi. Dolayısıyla 1947 programında kabul edilen politikaların, 1950 genel seçimleri arifesinde aynı şekilde benimsendiği sonucuna varılabilir. Dış ticaret konusunda ise, savaş sonrası başlayan değişikliğe uygun olarak önemli mesajlar verilmekteydi. Bildirgenin 19. maddesiyle CHP, "kurulacak petrol işletmesi idaresine büyük ve küçük milli sermayenin ve makul şartlarla gelecek yabancı sermayenin iştirakine" imkan verilmesi ilkesini kabul ediyordu (Ayın Tarihi, 1950: 46-53).

Demokrat Parti 1950 seçim bildirgesinin önemlice bir kısmı, CHP bildirgesinin ve programlarının eleştirisine ayrılmıştı. Bildirge, "Marshall Yardımı ile kapatılan devlet bütçesinin en zaruri amme hizmetlerini bile layıkıyla karşılayamamakta olduğu" görüşünü savunmakta ve dış sermaye ile özel teşebbüs konularında şunları söylemekteydi: "milli sermaye ve hususi teşebbüsün çalışma teminatı noksan ve inkişaf imkanları mahdut olan bir memlekete, dıştan sermaye gelmesini beklemek bir hayalden ibaret olur. Halbuki dıştan gelecek teşebbüs, sermaye ve ileri tekniğe şiddetle muhtaç bulunuyoruz." Dış politika

konusunda ise bildirge, partinin amaçlarını şöyle açıklıyordu: "Ananevi İngiliz ve Fransız ittifakına ve Birleşik Amerika ile en sıkı dostluk ve işbirliğine dayanan, dostluklarına daima sadık kalan sulhçu dış siyasetimizin, demokrasi cephesi ve dünya sulhu için mühim bir amil olduğuna inanmaktayız. Müttefiklerimizle ve büyük dostumuz Birleşik Amerika ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizi, samimiyet ve anlayış havası içinde her gün daha kuvvetlendirmek en büyük emelimizdir." Böylece, özellikle ABD ile ilişkilerin geliştirilmesini vurgulayan bildirge, Batı ittifakı içinde yer almanın önemine işaret etmekte ve bu politikayı milliyetçilikle ilişkilendirmekteydi: "yeryüzünde sulh ve emniyetin beş yıldır bir türlü teessüs edemediği şimdiki buhranlı dünya vaziyetinde, yakın bir komşumuzun memleketimize müteveccih karanlık emelleri karşısında, milli varlığımızın başlıca istinatgahı olan milli müdafaamızı ehemmiyetle göz önünde bulundurmak bir vatan borcudur" (Ayın Tarihi, 1950: 53-61).

14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde oyların %53.3'ünü alan DP 397, oyların %39.3'ünü alan CHP ise 69 milletvekili çıkardı. Bağımsızlar yedi milletvekili çıkarırken, Meclis'e girmeyi başaran üçüncü büyük parti MP ise ancak bir milletvekilliği kazanabildi (Ezherli, 1998: 111). Böylece DP, tek başına iktidar olabilecek çoğunluğu sağladı. Bu sonuçlar, beklenildiği üzere ABD'de önemli yankı uyandırdı. Dışişleri Bakan Vekili James Webb'e göre, "daha yirmi altı yıl önce Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerine kurulan bu yeni Cumhuriyette, seçimlerin özgür ve sakin bir atmosferde geçmiş olması, ülkede demokrasinin gelişmiş olduğunun bir göstergesiydi." Senatör J. William Fulbright da 26 Mayıs 1950 tarihli Senato toplantısında şunları söylüyordu: "uzun yıllar tarihçiler Türkiye'ye 'Avrupa'nın hasta adamı' dediler. Fakat bana öyle geliyor ki, geçen hafta gerçekleşen seçim Türk tarihinin bir dönüm noktasıdır ve bu olayın önemini ne kadar vurgulasak azdır." Yine Senatöre göre, DP'nin özel teşebbüse önem vermesi ve devletçilik politikası izlememesi seçim sonuçlarını daha da ilginç hale getirip gelecek için umut veriyordu. Washington Post gazetesi de ilgili makalesinde, "Türklerin Sovyet Rusya'nın silahları altında en ufak bir yumuşama belirtisi göstermediğini" yazarak şöyle devam ediyordu: "Tıpkı Rusya'nın Baltik komşuları gibi, Türkler korkusuzdur ve Türk hükümeti bakanlarından birisinin dediği gibi, eğer Amerikalılar kendi ülkelerine yatırım yapmaktan korkarlarsa Türkiye'de bu yatırım için her zaman yeterli yer ve güven mevcuttur. Ruslara karşı olan ülkeler içinde Türklerin savaşçılığı, ancak Finliler ile karşılaştırılabilir" (Turkey Today, 1950: 14-16, 21). Kısaca, DP programı ile ABD yönetiminin politikaları örtüşmekteydi.

2 Mayıs 1954 seçimlerinde de oyların %56.6'sını alan iktidar partisi 488, oyların %34.8'ini alan CHP ise 31 milletvekilliği kazandı (Ezherli, 1998: 111) Böylece DP, oyların olmasa bile, Meclisteki sandalyelerin ezici çoğunluğunu alarak iktidarını sürdürdü. 1954 seçimleri için DP herhangi bir bildirge hazır-

lamamıştı. Hatta bu konu, hükümet programının Meclis'te tartışılması sırasında CHP tarafından gündeme getirildi. CHP Meclis grubu adına konuşan Server Somuncuoğlu şöyle diyordu: "demokrasinin iyi geleneklerle işlediği memleketlerde partiler, seçimlere ilerde yapacakları icraatı ve millete karşı aldıkları taahhütleri gösteren seçim beyannameleriyle katılırlar. İktidar partisi 1954 seçimlerine böyle bir beyanname yayınlamadan girmiş olduğu için Hükümet programında daha müşahhas [somut] yolların ve açık taahhütlerin yer alacağını beklemekte idik. Umduğumuz çıkmadı" (Zabıt Ceridesi, 1954: 49).

CHP'nin 1954 seçim bildirgesi ise, Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO üyesi olması gibi uluslararası politik gelişmeleri yansıtacak şekilde hazırlanmıştı. 1947 parti programındaki temel amaçları yineleyen bildirge şu sözlere yer veriyordu: "Batı medeniyet ve demokrasi anlayışının savunmasını hedef tutan ve bizim bir uzvu olduğumuz Kuzey Atlantik Paktı'na, İngiltere ve Fransa ile olan ittifaklarımıza üstün değer vermekteyiz. Birleşik Amerika ile devamlı gelişme halinde olan dostluğumuz bizim için ayrı bir ehemmiyet taşır." Bununla birlikte CHP, güvenlik ve savunma konularıyla ilgili olarak, ulusal gücün korunmasını vurguluyordu: "Bugün dünyanın içinde yaşadığı şartlar, bizim de bir üyesi olduğumuz garp demokrasilerinin bütün gayretlerine rağmen, ağırlığından hiçbir şey kaybetmemiştir. Bu kararsız ve karanlık alem ortasında, en büyük dayanağımız kahraman Türk ordusudur. Partimiz milli savunmamıza daima üstün ehemmiyet vermiştir. Milletçe katlandığımız fedakarlıkların devam etmesi zaruridir." Ayrıca bildirge, yabancı sermaye konusuna da değinmekte ve bu konudaki yaklaşımını daha açık bir şekilde ortaya koymaktaydı. "Partimize mal edilmek istenen ecnebi sermaye düşmanlığı ithamını reddederiz" diyen bildirge, yabancı sermaye yatırımına yine de sıcak bakmıyor ve bazı sınırlamalar getiriyordu: "partimiz ecnebi sermayeye Türk vatandaşlarınkinden farklı bir imtiyaz tanınmaması, bu sermayeye ziraat ve ticaret sahasının kayıtsız şartsız açık tutulmaması hususlarında kararlıdır" (CHP, 1954: 16-17, 22).

22 Haziran 1953 tarihinde toplanan CHP Onuncu Kurultayı tarafından onanmış yeni parti programı, 1954 seçim sonuçlarını tartışmak üzere 26 Temmuz 1954'te bir araya gelen 11. Kurultay tarafından bazı değişikliklere uğratıldı. Ancak programın dış politika bölümünde, 1947 programındaki ilke aynı şekilde kabul edildi. Milli savunma bölümü ise, 1950'den sonraki gelişmeleri yansıtacak şekilde yazıldı. "Yurdumuzun ve bağımsızlığımızın korunmasını, siyasi görüş ayrılıklarının üstünde tutarız" diyen program, "yurt savunmasında her şeyden evvel millî gücümüze dayanmak lüzumuna inanırız" görüşünü savunmaktaydı. CHP, yabancı sermayeye nitelikli yaklaşımını bu programda da yineliyordu: "memleket menfaatlerinin gerektirdiği iktisadi işlerde yabancı sermayeden faydalanmayı uygun görürüz" (CHP, 1958: 24, 26).

1957 genel seçimleri için CHP'nin hazırladığı seçim bildirgesinde ise, dış politika, güvenlik ve savunma konularına değinilmemişti. Ancak, "CHP programında ve 1954 tarihli seçim bildirgesinde mevcut olan taahhütleri iktidara geldiği takdirde gerçekleştirmeyi, CHP millete karşı taahhüt eder" denilmekte ve böylece daha önceki politikaların sürekliliğine işaret edilmekteydi. Dış ticaret konusunda ise bildirge, ithalat ve ihracat rejiminin yeniden düzenlenerek ticaretin "tıkanıklıktan kurtarılmasını" vurgulamaktaydı (CHP, 1957: 5, 10, 18-19). Ancak, 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan seçimlerden yine DP birinci parti olarak çıkmakla kalmadı, seçim sisteminin bir sonucu olarak da tek başına iktidar olma hakkını sürdürdü. Oyların %47.3'ünü alan DP 419, oyların %40.6'sını alan CHP ise 173 milletvekili çıkarmıştı.

4. Çok Partili Dönem, 1960-1980: Koalisyonlar

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 27 Mayıs 1960'ta yönetime el koymasıyla Türk siyasal yaşamında iki partili dönem sona erdi ve kabul edilen yeni yasalarla birlikte çok partili bir dönem başladı. Temsilciler Meclisi'nin kabul ettiği ve 2 Mayıs 1961'de yayımlanarak yürürlüğe giren 298 sayılı yeni seçim kanunu, nispi temsil ilkesini benimseyerek partilerin aldıkları oy oranının çıkardıkları milletvekili oranı ile dengeli olmasını sağladı. Ancak bunun doğal bir sonucu olarak, 1960-1980 arasında partilerin tek başına iktidara gelmesi oldukça zorlaştı. Nitekim bu dönemde Türkiye, 1965-1971 arasındaki AP iktidarı hariç, azınlık ve koalisyon hükümetleriyle yönetildi.

4a. CHP Koalisyonları: 1961-1965

1961-1965 dönemindeki koalisyonlar CHP liderliğinde kurulduğu için, bu dönem "CHP koalisyonları" olarak anılabilir. Askeri müdahaleden sonraki ilk genel seçimler 15 Ekim 1961 tarihinde yapıldı. Oyların %38.4'ünü alan CHP 173, %34.6'sını alan AP 158, %14.2'sini alan CKMP 54 ve %12'sini alan YTP ise 65 milletvekili çıkardı (Ezherli, 1998: 112). Kurulan ilk koalisyon CHP-AP hükümeti oldu. Aslında başka hükümet seçenekleri bulunmasına rağmen, kurulan ilk hükümetin DP'nin felsefi mirasını reddetmeyen AP ile onun 1946-1960 dönemindeki rakibi CHP ortaklığından oluşması dikkat çekiciydi. 27 Kasım 1961 tarihinde Meclis'te hükümet programını okuyan İnönü de bu konuya değinmişti: "uzun bir ayrılık devri içinde bir araya gelmeleri ve aynı dili konuşmaları imkansız sanılan siyasi partiler, anlaşarak bir hükümet kurabilmişlerdir" (Dağlı ve Aktürk, 1988: 16).

CHP, 12 Ocak 1959 tarihinde toplanan 14. Kurultayı'nda yeni bir program kabul etmişti. Ancak, yeni program dış politika, güvenlik ve savunma konularında partinin benimsediği ilkelere bir değişik getirmiyordu. CHP programı, yurt savunmasında "milli güce dayanmak lüzumuna inanırız" derken, dış poli-

tika konusunda da BM çerçevesinde ortak güvenlik ve işbirliği anlayışına bağlılığını yineliyordu. Ayrıca parti, ulusal çıkarların gerektirdiği durumlarda yabancı sermayeden faydalanılmasını "uygun" gördüğünü teyit ediyordu (CHP, 1959: 17-18, 21). AP programı ise, "memleketimizin istiklalini, tarihi haklarını ve toprak bütünlüğünü korumak, dış politikamızın temelidir. Her sahada milletlerin hukuk eşitliğine ve milletlerarasında dayanışma ve işbirliğine taraftarız" diyor ve şunları ekliyordu: "dış politikamızda sadece bugünün politikası ile kapalı kalmayıp, devletimizin ve Türk milletinin uzak istikbaline ait büyük meseleleri de dinamik ve devamlı olarak takip edeceğiz." Dış ekonomik ilişkilerde de AP'nin, DP çizgisi doğrultusunda, liberal bir yaklaşımı olduğu fark edilebilir. "Devletçilik şahsi teşebbüsün bittiği yerde başlar. Ancak zaruret hallerinde tatbik edilir" diyen program, "iktisadi kalkınmamız için yabancı sermayenin teşvikine taraftarız" ilkesini benimsiyordu. Kısaca, yabancı sermaye CHP için uygun bulunurken, AP bizzat teşvikin gereğine inanıyordu (AP, 1961a: 5, 11).

AP, 1961 seçim bildirgesini de bu ilkeler doğrultusunda hazırlamıştı. İki kutuplu dünya sistemi ve bloklar arası askeri ve politik çekişme "bir realitenin ifadesidir" diyen bildirge, silahlanmanın tehlikelerine işaret ederek BM Antlaşması'ndaki ilkelere bağlı kalınacağını açıklıyordu. Ancak bildirgede asıl vurgulanan nokta ikili ilişkiler ve ittifaklardı. "NATO'ya karşı taahhütlerimize sadık ve bağlıyız. CENTO'daki vecibe ve taahhütlerimizi kuvvetle teyit ederiz" diyen bildirge, ABD ile ikili ilişkilere özel önem veriyordu: "Büyük Amerikan milletinin yardımlarını şükranla karşıladığımızı ve Birleşik Amerika Devletleriyle Türk Milleti arasında çok samimi dostluk ve ittifak münasebetlerinin gün geçtikçe gelişmesinden ve kuvvet bulmasından duyduğumuz bahtiyarlığı zikretmeyi bir vazife sayarız." Aynı zamanda bildirge, İslam ülkeleri ve yeni bağımsızlıklarını kazanan devletlerle işbirliğinin geliştirilmesini vurgulamaktaydı. Seçim bildirgesi, Avrupa bütünleşme sürecinden de söz ediyor ve bu sürece AP'nin katılma arzusunda olduğunu açıklıyordu: "bir ideal ve beka davası saydığımız Avrupa'nın iktisaden birleşmesinde bir merhale olan Avrupa Serbest Ticaret Bölgesine katılmayı, dış ticaretimizin yarısını bu ülkelerle yaptığımız için milli menfaatlerimize uygun bulmaktayız." Yabancı sermaye ve dış yardım konusunda bildirge, parti programındaki ilkeleri yansıtıyordu. "Yabancı sermaye ile işbirliği yapmayı zaruri görmekteyiz. Yabancı sermayenin daha büyük ölçüde akımını sağlamak gayesiyle, her türlü güven, şart ve imkanların tesisinde fayda düşünmekteyiz" görüşlerini benimseyen bildirge, ulusal kalkınma ile dış yardım arasında doğrudan bağlantı kuruyordu: "memleketimizin kalkınmasında dış yardımların oynadığı hayati rolü tamamen müdrikiz" (AP, 1961b: 9-10, 39-40).

İnönü'nün CHP ile AP'nin aynı dili konuştuğunu ilan etmesinden yedi ay sonra, iki parti arasındaki ortaklık sona erdi. Bunun üzerine, AP dışındaki diğer

partileri liderliği altında toplayan İnönü, CHP-CKMP-YTP ve Bağımsızlardan oluşan ikinci koalisyon hükümetini 25 Haziran 1962 tarihinde kurdu. CKMP ve YTP programlarının; CHP programına nazaran dış politika, güvenlik ve savunma konularında daha milliyetçi ve ekonomik konularda daha liberal çizgide olduğu söylenebilir.

CKMP programı, "dış siyasette bağlı olduğumuz ana prensip, Türkiye Cumhuriyeti'nin istiklalini, toprak bütünlüğünü ve milletlerarası alanda Türk milletinin hak ve menfaatlerini korumaktır" ilkesini benimsiyordu. Ayrıca CKMP programı, Türkiye'nin aktif bir dış politika izlemesini ve bölge devletleri ile daha yakın işbirliğine gitmesini vurguluyordu: "jeopolitik durumumuza layık ve şahsiyeti olan bir dış politika gütmeye, aynı coğrafi bölgede, aynı inançlara bağlı kalarak kader birliği yaptığımız milletlerle siyasi, ekonomik ve kültürel bağları, karşılıklı olarak kuvvetlendirip artırmaya, milletlerin istiklal ve hürriyet uğrundaki mücadeleleri desteklemeye hususi bir önem vermekteyiz." Yabancı sermaye ve özel teşebbüse verilen öneme de değinen CKMP programı, büyük çaptaki ekonomik girişimlere "evvela şahsi teşebbüsle yabancı sermaye ve bilginin iştiraki sağlanır" demekte ve bu ortaklığın gücünün erişemeyeceği veya "şahsi ve yabancı sermayeden ilgi görmeyen işlerin" devlet eliyle yapılmasını savunmaktaydı (CKMP, 1961: 10, 16-17).

YTP programı da, bölgesel askeri ve politik işbirliğinin önemini vurguluyordu. Savunma konusunda, "Batı uygarlığının müşterek mirası olan hür cemiyet düzeni, müesseseleri ve kıymetlerinin elbirliği ile korunması için siyasi, askeri, kültürel, içtimai ve iktisadi sahalarda en geniş işbirliği yapmanın milli menfaatlerimizin başında geldiğine kaniiz" diyen program, "BM Anayasası'na sadık kalarak, savunma hedefine matuf bölge antlaşmalarına taraftarız" ibaresiyle NATO ve CENTO gibi paktların ülke ve dünya savunmasında belirli bir rol oynadığını kabul ediyordu. YTP programı, AP ve CKMP programlarına paralel olarak, bölge ülkeleri ile dayanışmaya da dikkat çekiyordu. Ayrıca program, dış ticarette liberal bir politikayı benimsiyor ve "ticaretin gittikçe serbestleşmesine doğru, milletlerarası teşekküller ve milletler toplulukları ile samimi işbirliği yapılacaktır" ilkesini benimsiyordu (YTP, 1963: 43, 53-55).

Bir buçuk yıl süren CHP-CKMP-YTP ortaklığı, CKMP ile YTP'nin hükümetten çekilmesi üzerine sona erdi. Bu kez İnönü, bağımsızların desteğini arkasına alarak 25 Aralık 1963 tarihinde yeni bir hükümet kurmayı başardı. Bu hükümet döneminde CHP, programında ve ilkelerinde herhangi bir değişikliğe gitmedi. Bütçenin Meclis'te reddedilmesi nedeniyle de İnönü hükümeti istifa etti. Böylece CHP, yaklaşık on yıl muhalefette kalacağı ve şiddetli parti içi çekişmeleri yaşayacağı yeni bir döneme girdi.

4b. AP Dönemi: 1965-1971

i. Ürgüplü Hükümeti:

İnönü'nün istifasından sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Cumhuriyet Senatosu Kayseri üyesi Suat Hayri Ürgüplü'yü hükümeti kurmakla görevlendirdi. Aslında Ürgüplü bağımsız üye olarak Senato'da yer almasına rağmen, kurduğu hükümette AP'nin ağırlığı hissediliyordu; Meclis dışından Süleyman Demirel'in devlet bakanı ve başbakan yardımcısı atanmasının yanında, hükümetin sekiz bakanlığı da AP'ye veriliyordu. Dolayısıyla, bir seçim hükümeti olan Ürgüplü koalisyonu, AP'nin Türk siyasal tarihinde ağırlığını hissettirdiği dönemin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Ürgüplü hükümetinde AP'nin dışında, MP, CKMP ve YTP yer almaktaydı.

27-29 Kasım 1964 tarihinde toplanan AP İkinci Büyük Kongresi tarafından kabul edilen yeni parti programında, 1961 programındaki ilkeler tekrar edilmekle birlikte dış politika, güvenlik ve savunma konuları daha ayrıntılı düzenlenmişti. "Memleketimizin istiklalini, tarihi haklarını ve toprak bütünlüğünü korumak, dış politikamızın temelidir" diyen program, "Türk milletinin uzak istikbaline ait büyük meseleleri dinamik ve devamlı olarak takip edeceğini" teyit ediyordu. Programda önemle üzerinde durulan konular yine ittifaklar ve bölge devletleri arasındaki ilişkilerdi. Batı dünyası ile örgütsel alanda işbirliği konusunda program, "Avrupa Birliği, Ortak Pazar gibi Batı dünyası ile bağlarımızı kuvvetlendirecek, iktisadi kalkınmamıza yardımcı olacak ve Türkiye'yi Batının hür ve müreffeh ülkeleri arasına süratle yükseltecek azimli adımları, NATO ve CENTO gibi hem savunma hem de diğer sosyal, iktisadi ve kültürel hedeflere hizmet eden antlaşmalara sadık kalmayı dış politikamızın hedefleri arasında sayarız" diyor ve şunları ekliyordu: "aynı kıymetleri paylaştığımız hür milletler camiası ile işbirliğini artırma ve derinleştirmenin, milli menfaatlerimiz bakımından hayati bir ihtiyaç olduğuna kaniiyiz." Dış ticaret konusunda da, 1961 programının ilkeleri doğrultusunda görüşler öne sürülüyordu. Program, hem sanayileşmenin hem de ekonomik kalkınmanın "her şeyden evvel dış alemden muhtaç olduğumuz teknik vasıtaları ve hammaddeleri bol ve kesintisiz bir şekilde temin etmemize bağlı bir keyfiyet olduğunu" ilan ediyordu. Bu amaçla program, "yabancı sermayenin gelişini hızlandırmak için gereken bütün tedbirleri alacağız" ilkesini benimsiyordu (AP, 1964: 57, 71).

AP'nin 1965 seçimleri için hazırladığı bildirge; Türkiye'nin Batı dünyası ile "sıkı münasebetler kurması" yanında, "tarihi kültürel bağlarla bağlı bulunduğu Orta ve Yakın Doğu memleketleri ve Balkanlarla sıkı dostluk ilişkileri kurmasını" da destekliyordu. Kıbrıs sorununun "Yunanistan'la müzakere yoluyla" barışçı bir yoldan çözülmesini isteyen bildirge, bu çözüm şeklinin Yunanistan tarafından bir

"zaaf" olarak algılanmaması gerektiğinin altını çiziyor ve "Kıbrıs'ta herhangi bir emrivakiinin kabul edilmeyeceği" uyarısında bulunuyordu. Bildirge güvenlik ve savunma konularında AP'nin genel felsefesi doğrultusunda, "siyasi ve askeri bağlarla bağlı bulunduğumuz memleketlerle, silahlı kuvvetlerimizin müşterek savunma sistemi içinde işbirliği yapmasına devam edeceğiz" sözünü veriyor ve partinin "NATO, CENTO gibi bölgesel savunma teşkilatlarıyla güvenliğini takviye ederek milli menfaatleri gerçekleştirme arzusunda" olduğunu teyit ediyordu. Yabancı sermaye ile uluslararası işbirliği konularına da yer veren bildirge, "tarihte hiçbir millet kendi kendine yeterlik prensibiyle hızlı bir kalkınmayı başaramamıştır. Bu sebeple Türkiye daha bir süre yabancı sermayeden faydalanmaya devam etmeye mecburdur" diyordu. Ayrıca parti, Ortak Pazar'a katılma isteğini de yineleyerek, bu amaçla üretim organizasyonu ile sanayiinin "süratli bir bünye değişikliği geçirmesi" gerektiğini savunuyordu (AP, 1965: 30-32).

MP, 1965 seçim arifesinde kurulan Ürgüplü koalisyon hükümetinin bir diğer ortağıydı. Parti içi çekişmeler nedeniyle 14 Aralık 1961 tarihinde CKMP genel başkanlığından istifa eden Osman Bölükbaşı, CMKP'nin İnönü tarafından kurulan ikinci koalisyon hükümetine katılma kararı alması nedeniyle yirmi sekiz milletvekili arkadaşıyla birlikte bu kez partisinden de istifa ederek 15 Haziran 1962 tarihinde MP'yi kurmuştu (Teziç, 1976: 317). Dolayısıyla Ürgüplü Hükümeti içindeki MP ile II. İnönü hükümeti içindeki CKMP arasında politik felsefe açısından bir fark bulunmamaktadır. Hatta MP programı, yukarıda incelediğimiz CKMP 1961 programının aynısıdır (MP, 1963). Osman Bölükbaşı'nın, partiden ayrılırken programını da beraberinde götürdüğü anlaşılmaktadır. Liberal milliyetçi söylemine devam edecek MP, bir kitle partisi olamayacak ve 1965 seçimlerinden sonra gücünü tamamen kaybedecekti.

CKMP ise, Bölükbaşı'nın partiden ayrılmasından sonra yeni bir parti programı hazırlamıştı. Programın, dışişleri ve savunma konularında milliyetçi söylemi dikkat çekmektedir. "Biz dış politikayı diplomatların ilgilendiği profesyonel bir teknik değil halkın tümünü ilgilendiren bir konu ve milli, içtimai şuur olarak görürüz" ilkesini benimseyen program, "komşularımızla ve İslam alemi ile münasebetlerimizi tarihin ve jeopolitiğin çizdiği ve bütünlediği esaslar içinde düzenleyecek ve geliştireceğiz" demekteydi. Program, ulusal güvenlikle ittifaklar arasında güçlü bir paralellik kuruyordu. "İttifaklara karşılıklı riayeti bir ahlak borcu sayarız" diyen program, Türkiye'nin "ittifak bağlantıları ile yurt ve bölgesinde barışı koruma" amacı güdeceğini açıklıyordu. Parti, milli savunma konusunun "bir silahlı kuvvetler ödevi değil, Türkiye halkının modern çağ gerçeklerine ve icaplarına göre yaşama şuur ve çabasıdır" görüşünü savunuyordu. Bu nedenle program, "milli güç ve kaynakların modern bir orduyu devamlı hizmette tutacak şekilde ve şümulde geliştirilmesini vazgeçilmez amaç ve ödev" olarak benimsemekteydi (CKMP, 1965: 13, 31, 34).

YTP'nin 1965 seçim bildirgesindeki söylemin parti programına nazaran daha milliyetçi olduğu söylenebilir. YTP'ye göre İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Türkiye "daima Batı bloğunun yanında bir dış politika izlemiş, bütün milletlerarası anlaşmazlıklarda sadık bir müttefik durumunu muhafaza ederek, özellikle ABD'nin yanında yer almıştı." Oysa ki Kıbrıs'taki gelişmeler, YTP'ye göre bu politikanın yanlış olduğunu kanıtlamıştı. ABD, İngiltere ve Fransa Kıbrıs sorununda Türkiye'yi desteklememekle kalmamış, "gizli yollardan Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı için gayret sarf etmişlerdi." Bu nedenle bildirge, "kendimize mahsus milli bir dış politikamız olacaktır" ilkesini benimsiyor ve Türk dış politikasının artık "Batı devletlerinin kendi milli dış politikalarına, her zaman ve her yerde bağlı ve tabi bir dış politika" olarak kalamayacağının altını çiziyordu. Bu durumda bildirge, bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeler ve yakın komşularımızla dostluklarımızın çeşitlendirilmesini istiyordu. Böylece Türk dış politikası, "şahsiyete ve haysiyete sahip, tam bağımsız bir politika" olacaktı. Bunun bir gereği olarak da YTP, "Batılı dostlarımızın yaptıkları iktisadi ve mali yardımlar dolayısıyla bizden dış politika tavizleri istemelerine kesin olarak müsaade etmeyecekti." Dış ticaret konusunda da, "milli bir dış politika prensibimize muvazi [paralel], dinamik bir dış ticaret politikası uygulamamız gerektiği inancındayız" diyen bildirge, yabancı kaynaklı kredilerin düşük faizli ve uzun vadeli yatırım kredisi niteliği taşımasının "itina ile izlenmesi gereken bir husus" olduğunu duyuruyordu. Batı ile ilişkilerin olumsuz seyrini vurgulayan bildirge sonuç olarak, "Türk milletinin dış emniyetinin gerçek dayanağı kendi gücüdür" görüşünü benimsiyor ve silahlı kuvvetlerin modern silahlarla donatılıp "hareket kabiliyetinin ve ateş gücünün yükseltilmesini" istiyordu (YTP, 1965: 56-57, 74-78).

ii. 1965 Seçimleri Arifesinde CHP:

CHP'nin 1965 seçim bildirgesine göz atmak da, partinin 1960'lı yılların ilk yarısında dışişleri, güvenlik ve savunma konularında geldiği noktayı anlamak açısından yararlı olacaktır. BM'nin uluslararası ilişkilerdeki önemini vurgulayan program, CHP'nin bu örgüte "bütün samimiyetiyle bağlı" olduğunu ve örgütün "her alanda kuvvetlenmesi" için çalışacağını ilan ediyordu. CHP bildirgesi, ittifaklar ile uluslararası barış ve güvenlik arasında doğrudan bir bağlantı kurmamakta ve özellikle ittifakların ulusal bağımsızlığımızı sınırlandırmaması gerektiğine işaret etmekteydi. "NATO ve CENTO'nun teşkil ettiği Batı ittifak sisteminin Türkiye'nin yüksek menfaatlerine uygun düştüğü inancındayız" diyen program, şu uyarılarda bulunmaktaydı: "Bu ittifak sistemi, ittifaka dahil devletlerin eşitliği ilkesine dayanır. CHP, dahil olduğu ittifak sistemi içinde kendi milli menfaatlerimizin gerektirdiği haysiyetli ve şahsiyetli politikayı tam bir azimle takip etmek kararındadır." Ayrıca bu ilkeler doğrultusunda CHP, "Batı ittifak sistemi içinde, Türk yargı organlarının yetkisini eşitlik

ilkesine aykırı bir biçimde sınırlayan anlaşmaların değiştirilmesi yolundaki gayretlerimizi sonuçlandıracağız" demekteydi. CHP'nin Batı ittifakı için kullandığı aşağıdaki sonuç cümlesi, CHP'nin uluslararası barışı sağlayacak temel organın BM olması gerektiği görüşü yanında, Batı ittifak sistemine değer yargılarıyla yaklaşmadığını da açıkça göstermekteydi: "NATO ve CENTO'nun sadece savunma ve korunma antlaşması olduğunu ve bu amaçlardan başka hiçbir amaca hizmet edemeyeceğini bir kere daha belirtmek isteriz." Bildirgeye göre Türkiye'nin Orta Doğu'da izlemesi gereken politika, "her şeyden önce bu bölgede kendi güvenliğini sağlamak ve genel barışın muhafazasına hizmet etmek" olmalıydı. Kıbrıs sorunu hakkında da bildirge, Zürih ve Londra Anlaşmaları'na dayanan Lefkoşe anlaşmalarının adadaki haklarımızı korumada esas olacağını vurgulamaktaydı.

Yabancı sermaye yatırımı ve dış yardım kabul etmenin ekonomik sonuçları yanında siyasal sonuçları olduğunu vurgulayan bildirge, az gelişmiş bir ülkenin "her şeyden önce kendi çabalarına bel bağlamak durumunda" olduğuna işaret etmekteydi. CHP'nin "yabancı sermaye hayranlığı veya yabancı sermaye düşmanlığı gibi kalıplaşmış polemiklerin dışına çıkmak" istediğini dile getiren bildirge, asıl konunun yabancı sermayeden "milli çıkarlarımıza en uygun şekilde yararlanmanın usul ve ölçülerini bulmaktan ibaret" olduğuna yer vermekteydi. Dolayısıyla CHP, yabancı sermayeden faydalanmayı şu esaslara bağlıyordu: 1) Yabancı sermaye yatırımı ya ihracatı artıracak ve ithalatı azaltacak üretim alanlarında olmalı veya ileri bir teknoloji getirmeli; 2) Yabancı sermaye ulusal ekonomiyi tehdit edecek şekilde tekelleşecek bir nitelikte olmamalı; 3) Yabancı sermaye genel olarak ulusal plan ve programların ilkeleri çerçevesinde ekonomiye katkıda bulunmalıydı. CHP'nin dış yardımı "bir lütuf olarak" görmediğini ilan eden bildirge, dış yardım alınmasını da bazı şartlara bağlıyordu: 1) Türkiye'ye yardım yapan kaynakların kendi aralarında eşgüdümü sağlaması; 2) Yardımların önemli bir kısmının bağış veya uzun vadeli ve düşük faizli krediler şeklinde olması ve böylece borçların görece olarak rahat geri ödenebilmesi; 3) En önemlisi de dış yardımın Türkiye'nin karar alma yetkisini sınırlamaması. Bildirge, CHP döneminde akdedilen hem Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Ortaklık Antlaşması hem de Bölgesel İşbirliği Antlaşması'nın Türk ihraç mallarına yeni pazarlar yaratacağını da savunmaktaydı (CHP, 1965: 48-49, 53-56, 124-129).

Bu politikalarla 10 Ekim 1965 seçimlerine giren CHP, CKMP, YTP ve MP 1961 seçimlerine oranla önemli oy kayıplarına uğradı. CHP %28.7 oyla 134, MP %6.3 oyla 31, YTP %3.7 oyla 19, CKMP ise %2.2 oyla 11 milletvekili çıkarabildi. AP ise, oyların %52.9'unu alarak 450 sandalyelik Mecliste 240 sandalye kazandı ve tek başına iktidar oldu (Ezherli, 1998: 112).

iii. Demirel Hükümetleri:

I. Demirel hükümeti, 27 Ekim 1965 tarihinde kuruldu ve 3 Kasım 1969'a kadar işbaşında kalmayı başardı. Bu iktidar döneminde, 29-30 Aralık 1968 tarihinde gerçekleşen AP Dördüncü Büyük Kongresi'nde parti programında bazı değişiklikler yapılmasına rağmen, 1964 programının dış politika, güvenlik ve savunma konularındaki bölümleri olduğu gibi benimsendi. Sadece ordu-hükümet ilişkileri bölümünde birkaç kelime değişikliğine gidildi; silahlı kuvvetlerin "devletin bekçiliği" olarak tanımlanan görevi, "savunma vazifesi" olarak değiştirildi; ordu-hükümet ilişkilerinin de "demokratik devlet düzeni esaslarına göre düzenlenmesi" ibaresi eklendi (AP, 1969a: 36).

AP'nin 1969 seçimleri için hazırladığı bildirgede ağırlık, yine Batı ile ilişkilere ve ittifaklara verilmekteydi. Seçmenine "Batı alemi ile münasebetlerimizin dostluk, ittifak, sıkı işbirliği ve ortaklık esası dairesinde gelişmekte olmasını memnuniyetle karşılamakta ve buna büyük ehemmiyet vermekteyiz" mesajını veren AP bildirgesi, bir yandan Batılı değerler ile ittifaklar bir yandan da ittifaklarla dünya barışı ve güvenliği arasındaki ilişki hakkında şöyle diyordu: "Bu alemle savunma alanında sahip bulunduğumuz tesanüt bağlarının ifadesini teşkil eden NATO ittifakını güvenliğin ve barışın teminatı olarak görmekte devam ediyoruz." Asya ve Afrika ülkeleri ile "çok yönlü bir politika tatbikatı çerçevesinde" ilişkilerin geliştirilmesine önem verilmesini benimseyen bildirge, güney komşularımız konusunda da şunları söylemekteydi: "tarihi ve manevi bağlarla bağlı olduğumuz Orta Doğu ülkeleri ile münasebetlerimizi daha da geliştirmek üzere mevcut imkanları değerlendirmeye devam edeceğiz." Bildirge, hem AET hem de Bölgesel İşbirliği Teşkilatı ile ilişkilerin geliştirileceğini de vurguluyordu. Kıbrıs konusundaki gelişmelerin "büyük bir titizlikle takip edileceği" sözünü veren bildirge, sorunun "barışçı yollarla çözümlenmesi politikasına devam edeceğiz" ilkesini benimsiyordu (AP, 1969b: 25-29).

12 Ekim 1969 tarihinde yapılan seçimlerden AP yine birinci parti olarak çıktı. Oyların %46.5'ini alan AP, 256 milletvekilliği kazanarak tek başına iktidar olma hakkını ve gücünü korudu. CHP ise oyların %27.4'ünü alarak 143 sandalye kazandı ve ana muhalefet partisi olarak kaldı. MP, MHP ve YTP ise %3.2 ile 2.2 arasında değişen oylar alarak görece zayıflıklarından kurtulamadılar. Güven Partisi ise oyların %6.6'sını alarak Mecliste on beş sandalye kazandı ve üçüncü büyük parti konumuna yükseldi (Ezherli, 1998: 112).

3 Kasım 1969 tarihinde kurulan II. Demirel hükümeti, hizipleşme nedeniyle 1970 yılı Şubat ayındaki bütçe görüşmeleri sırasında sıkıntı yaşadı ve AP'li bazı milletvekillerinin de aleyhte oy kullanmasıyla bütçe reddedildi. Bunun üzerine Demirel başbakanlıktan istifa etti. Cevdet Sunay hükümeti kurma gö-

revini yeniden Demirel'e verdi ve III. Demirel hükümeti, 6 Mart 1970'te kuruldu. Ancak, bundan bir yıl sonra "12 Mart muhtırası" sonucunda Demirel istifa etmek zorunda kaldı ve Türk siyasal yaşamında zorlu bir yeni döneme daha girildi.

4c. Geçiş Dönemi, 1971-1973: Erim, Melen ve Talu Hükümetleri

Muhtıra sonrasında hükümeti kurma görevi, CHP'den istifa ederek bağımsız milletvekilliği görevini sürdüren Nihat Erim'e verilmişti. Erim, Meclis dışından atanan bakanların çoğunluğu oluşturduğu "partilerüstü" bir hükümet kurdu. Ancak, on bir bakanın kabineden ayrılması ve sonrasında bizzat Erim'in de istifa etmesiyle bu hükümetin görevi sona erdi. Hükümeti kurma görevini tekrar alan Erim, 11 Aralık 1971'de yine "partilerüstü" bir hükümet kurdu. Ancak sağlık durumunu neden gösteren Erim'in 17 Nisan 1972'de istifa etmesiyle, II. Erim hükümetinin de yaşamı kısa oldu. Aslında Erim hükümetlerinin performansı, demokrasi tanımının partilerüstü olamayacağını göstermekteydi.

Ürgüplü yeni hükümeti kurmaya çalışmışsa da hazırladığı bakanlar listesinin "muhtıraya uygun olmadığı" gerekçesiyle Cevdet Sunay tarafından reddedilmesi üzerine, hükümeti kurma görevi Cumhuriyet Senatosu üyesi Ferit Melen'e verildi. Melen, 22 Mayıs 1972'de AP-CHP-MGP'den oluşan bir koalisyon hükümeti kurdu. AP ile CHP'nin görüşleri yukarıda açıklanmıştı. MGP ise CHP içinden doğmuş bir partiydi. CHP'nin, 18 Ekim 1966 tarihinde toplanan 18. Kurultayı'nın sonuç bildirisinde "ortanın solunda bir parti" olduğunu resmen benimsemesi partide hizipleşmeye neden olmuş ve ortanın solu felsefesini, "Atatürkçülükten sapma" olarak değerlendiren Kayseri milletvekili Turhan Feyzioğlu önderliğindeki bir grup, partiden istifa ederek 12 Mayıs 1967'de Güven Partisi'ni kurmuşlardı. I. Olağanüstü Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda da GP, 29 Ocak 1971 tarihinde adını Milli Güven Partisi olarak değiştirmişti (Turan, 2000: 57; Teziç, 1976: 333-334).

MGP temelde milliyetçi bir partiydi. Dış ticaret ve ekonomi alanındaki görüşleri AP'den daha çok CHP'ye yakın olmasına rağmen, dışişleri, güvenlik ve savunma konularında benimsedikleri ilkeler CKMP, YTP ve MP gibi görece küçük partilerin ilkeleriyle örtüşüyordu. 1967 programının dış politika bölümü, "partimiz Türkiye Cumhuriyeti'nin yetkili olduğu hususlara diğer devletlerin ve milletlerarası kuruluşların karışmasına kesin olarak karşıdır. Türkiye'nin eşit egemenlik haklarının, yabancı devletlere, milletlerarası kuruluşlara ve yabancı uyruklara imtiyaz tanınması yoluyla ihlal edilmesini kabul etmez" diyerek, bağımsızlık konusuna verdiği önemi vurguluyordu. Bu görüşe paralel olarak program dış politika, güvenlik ve savunma konularında devletin ulusal çıkarlara göre karar almasının altını çiziyordu. "Bütün devletlerle münasebetlerimi-

zin düzenlenmesinde baş rehberimiz, Türk hak ve menfaatlerinin en etkili bir şekilde korunmasıdır" diyen program, bloklar konusunda da şu ilkeyi benimsiyordu: "dış politikada milli menfaatin ve milli güvenliğin korunması esastır. İdeolojik yakınlık veya ayrılık devletin dış politikasında temel etken olamaz."

MGP programının yabancı sermaye ve dış yardım konusundaki görüşleri, CHP'nin 1965 seçim bildirgesinde benimsediği görüşlere çok yakındı. "Partimiz, yabancı özel sermayeyi memleket yararına uygun ise kabul etmek, değilse reddetmek kararındadır" diyen program, yabancı sermaye yatırımının kabul edilmesi şartları arasında şunları sayıyordu: ihracatı artırıcı veya ithalatı azaltıcı nitelikte olması, ileri bir teknoloji getirmesi, iç tüketimi teşvik edici olmaması, ödemeler dengesini bozucu nitelikte olmaması, zamanla tekelleşip ekonomiye zarar verecek nitelikte olmaması ve siyasal nüfuz kuracak nitelikte olmaması. Dış yardıma da ilke olarak karşı çıkmayan MGP programı, "partimiz, siyasi şartlara bağlı olmamak ve eşit egemenlik haklarımıza aykırı düşmemek şartıyla dış yardım kabul edilmesini uygun görür" demekteydi. Parti programı, AET gibi ekonomik birliklerle ilişkiler konusuna da mesafeli yaklaşıyordu. Devletin temel dış politikalarına uygun olmak şartıyla, Türkiye'nin "bölgesel nitelikteki iktisadi birliklere katılmasına [MGP] karşı değildir" diyen program, bu ilişkilerde özellikle talebin artırılıp dış ödeme zorluklarının yaratılmamasına, yetişmiş işgücünün ve ülke birikimlerinin dış ülkelere kaymamasına özen gösterilmesini istemekteydi. Hatta program, Türkiye'nin iktisadi birliklere üyeliğinden doğan şartlara uyum sağlayıncaya kadar "dış ticarette kota sisteminin ve koruyucu gümrük tarifelerinin devamında zaruret görür" düşüncesini savunmaktaydı (GP, 1967: 25, 27, 53-55). 1967 programı GP'nin MGP adını aldığı 1. Olağanüstü Kongre'de değiştirilse de, konumuz açısından getirilen tek değişiklik programın dış politika kısmına bir paragraf eklenerek, milliyetçi partilerde rastladığımız şu ilkeyi benimsemesi olmuştur: "partimiz jeopolitik konumumuzun ve milli menfaatlerimizin gerektirdiği dinamik ve şahsiyetli bir dış politika güdülmesini zaruri görür" (MGP, 1971: 3).

MGP'nin 1969 seçimlerine giderken hazırladığı bildirge, parti programındaki ilkeleri yansıtıyordu. Dış politika konusunda bildirge, bazı konulara programdan daha ayrıntılı değiniyor ve milliyetçi bir çizginin izlenmesini daha güçlü vurguluyordu. Bildirge, "partimizin nazarında dış politikada milli güvenliğin ve milli menfaatin korunması esastır" görüşünü benimsiyordu. Buna paralel olarak, dış politika karar sürecindeki kriterin ulusal çıkarlar ve ulusal güvenlik ihtiyaçları olması gerektiğini savunan bildirge, Türkiye'nin sorunları sadece "Ankara'nın gözü ile halledilir" demekte ve şunları eklemekteydi: "dış politikada hiçbir dostluk, hiçbir ittifak ebedi değildir. Ebedi olan sadece milli menfaat ve milli güvenliktir." Bildirge NATO'nun da bu amaçla desteklendiği-

ni; yani ulusal çıkarlara hizmet ettiği için üyelikten çıkılmasının düşünülmediğini açıklamaktaydı. NATO ittifakının "Türkiye'nin milli ve bölgesel menfaatlerini dikkatle göz önünde tutması gerektiğine inanır" diyen bildirge, NATO üslerinin açılması ve kullanılması hakkında da bazı şartlar öne sürerek, Türkiye ile ittifak arasındaki ikili ilişkilerde bir denge olması gerektiğini vurguluyordu. Kıbrıs konusunda da bildirge, adanın Türkiye ile Yunanistan arasında bölüşülmesini önermekteydi. "Kıbrıs'ta Kıbrıs milleti yoktur" görüşünü benimseyen bildirge şöyle devam etmekteydi: "partimizin bu konuda savunduğu uzun vadeli çözüm yolu taksimdir. Partimiz bu görüşü savunurken, milletimizin çok büyük ekseriyetinin yüreğinde ve vicdanında yerleşmiş olan bir milli ülküyü dile getirme görevini ifa ettiğine kaniidir." Yabancı sermaye yatırımı ve dış yardım konularında parti temel ilkelerini yineleyen bildirge, bu konulara ideolojik değil, belirli bir kar-zarar hesabı açısından yaklaşılması ve eğer faydalı olacaksa bunlara izin verilmesi gerektiğini savunmaktaydı. "Yabancı sermaye, akıl ve hesapla ele alınacak bir konudur" görüşünü işleyen bildirge, "yabancı sermayenin getirdiğinden fazlasını götürmesine imkan vermeyeceğiz" sözünü vermekteydi. Dış kredi alırken de faiz ve vade konularının dikkatle incelenmesi gerektiğini savunan bildirge, kredinin "kalkınmamızı engellemeyecek bir nitelikte olması şarttır. Bu nitelikte olmayan kredileri almamak, almaktan daha faydalıdır" ilkesini benimsemekteydi (GP, 1969: 66-67, 106-116).

AP-CHP-MGP koalisyonundan oluşan Melen hükümeti, Fahri Korutürk'ün 6 Nisan 1973'te cumhurbaşkanı seçilmesinden bir gün sonra istifasını sundu. Korutürk, hükümeti kurmakla Cumhuriyet Senatosu üyesi Naim Talu'yu görevlendirdi. Talu, 15 Nisan 1973'te AP-CGP ve bağımsızlardan oluşan bir koalisyon hükümeti kurdu. AP'nin ilkelerine yukarıda değinilmişti. CGP de temelde MGP ile aynı partiydi. 1970'li yılların başında CHP içinde İnönü ile Bülent Ecevit arasındaki başkanlık çekişmesi kızışmış, 14 Mayıs 1972'de Ecevit'in genel başkanlığa seçilmesi üzerine de Kemal Satır ve grubu CHP'den istifa ederek Cumhuriyetçi Parti'yi kurmuşlardı. Ancak, Cumhuriyetçi Parti, 3 Mart 1973'te düzenlenen MGP İkinci Olağanüstü Kurultayı'nda alınan kararlar doğrultusunda MGP'ye katılma kararı aldı. Bu nedenle MGP ismini, Cumhuriyetçi Güven Partisi olarak değiştirdi (Teziç, 1976: 334). Böylece, daha önce CHP'den kopan iki grup CGP bünyesinde birleşti. Ancak, 1973 genel seçimleri nedeniyle Talu koalisyon hükümetinin çalışma süresi kısa oldu.

4d. CHP-MSP Koalisyonu: 1974

Muhtıra dönemi sonrası ilk genel seçimler 14 Ekim 1973'te yapıldı. Seçim sonuçları, 1965'ten beri muhalefette olan CHP'nin görece kuvvetlendiğini ispatladıysa da, hiçbir parti tek başına iktidara gelecek oy oranını sağlayamamıştı.

Oyların %33.3'ünü alan CHP 185, %29.8'ini alan AP 149, %11.8'ini alan MSP 48, %11.9'unu alan DkP 45, %5.3'ünü alan CGP 13 ve %3.4'ünü alan MHP 3 milletvekilliği kazanmıştı (Ezherli, 1998: 113). Hükümeti kurma görevi Korutürk tarafından ilk önce CHP sonra AP'ye verildiyse de, liderler bir uzlaşmaya gidemedi. Bu nedenle Başbakan Talu bir süre daha görevde kaldı; hatta, AP ve CHP başarısız olunca hükümeti kurma görevi yine kendisine verildi. CHP-AP-CGP koalisyonu kurmaya çalışan Talu, bunu başaramayınca istifa etti. Sonuçta Bülent Ecevit, CHP ve MSP'den oluşan bir koalisyon hükümeti kurdu.

Ecevit'in genel başkanlığa gelmesiyle birlikte CHP, "ortanın solu" felsefesini bırakarak "demokratik sol" felsefesini benimsemiş ve böylece parti politikalarında değişim yaşanmaya başlanmıştı. Partinin 1973 seçim bildirgesi de bu gelişmeyi yansıtmaktaydı. "Ak Günlere" adını taşıyan 234 sayfalık bildirge, dış politikada "duygusal olunmayacaktır, ideolojik yaklaşıma yer verilmeyecektir ve ülkemizin ekonomik çıkarlarına, ulusal güvenliğimizden daha az önem vermemeye dikkat edilecektir" ilkelerini benimsemekteydi. Bildirgeye göre, hem uluslararası barışın korunması hem de dünyada adil ve dengeli bir kalkınmanın sağlanabilmesi için Türkiye, "başta BM olmak üzere bu amaçlara yönelmiş bütün uluslararası kuruluşlarda etkin rol" oynamalıydı. Güvenlik ve savunma konularında da bildirge, "Batı savunma sistemi" içinde yer alınmasının ulusal güvenlik açısından bir "gereklilik" olduğuna işaret etmekle birlikte, bu sistemle ilişkilerde izlenmesi gereken bazı ilkeler belirlemekteydi. Buna göre bildirge, CHP iktidarında Türkiye'nin "bu ortak güvenlik sistemiyle yetinmeyip kendi ulusal savunma politikasını, stratejisini ve olanaklarını da geliştirmeyi, ortak güvenlik sistemiyle ilişkilerinde gereken esnekliği sağlamayı, ortak güvenlik sistemi dışındaki tüm ülkelerle dostluk ilişkisi kurmayı ve sürdürmeyi zorunlu sayar" demekteydi. Ayrıca, Batı savunma sistemi ile ulusal bağımsızlık arasındaki etkileşim konusunda da bildirge şu uyarılarda bulunmaktaydı: "içinde bulunduğumuz ortak savunma örgütlerinde eşitlik, ulusal bağımsızlık ve barışçılık ilkelerine titizlikle uyulmalıdır. Türkiye, üyesi bulunduğu ittifak topluluklarının ilgili bulunduğu gelişmelerin ve görüşmelerin dışında bırakılmaya razı olmamalıdır. Topraklarımızdaki ortak savunma üsleri ve tesisleri, savaş araçları ve gereçleri, Türk devletinin kontrolü altında bulunmalıdır." Bildirge, Kıbrıs sorununda ise "en uygun çözümün, Kıbrıs'ı bağımsız federatif devlet statüsüne kavuşturmak" olduğunu savunmaktaydı.

Bildirge, AET üyeliğinin ekonomik olduğu kadar siyasi açıdan da önem taşıdığına işaret etmekteydi. Ancak Türkiye'nin tam üyeliğini, Batı değerleri gibi normatif bir açıdan değil, ulusal çıkarlar açısından ele almaktaydı: "Batıyla bağlantıların dengeli olarak gelişebilmesi ve bu bağlantılar içinde karar ve hareket serbestliğinin gereken ölçüde korunabilmesi bakımından Türkiye, Batı Avrupa'daki bütün-

leşme hareketi içinde yer almalıdır." Türkiye-AET ticari ilişkilerinin seyrini de eleştiren bildirge, "ilişkilerimiz hızla Türkiye aleyhine bozularak gelişmektedir" tezini savunmaktaydı. AET anlaşmalarında Türkiye'nin aşırı tavizler verdiğini ve bunun sonucunda ulusal sanayi ve özellikle tarım kesiminin olumsuz etkilendiğini savunan bildirge, Türkiye'nin giderek Avrupa'ya bağımlı hale geldiğini vurgulamaktaydı. "Bu durum değişmezse, AET Türkiye için taşıyamayacağı bir yük olacaktır" görüşünü benimseyen bildirge, CHP'nin göreve gelmesi durumunda, "tavizlerdeki aşırılıklar veya yetersizlikler süratle giderilmeye çalışılacaktır" sözünü vermekteydi. "Özgürce ve hakça kalkınma" felsefesini geliştiren bildirge, Türkiye'nin "yabancı sermayeye, dünyanın hemen hiçbir ülkesinde eşine rastlanmayacak kadar aşırı avantajlar" sağladığını belirtmekte ve yabancı sermayenin götürüsünün getirisinden çok fazla olduğunu vurgulamaktaydı. İktidara geldiği takdirde CHP, yabancı sermaye karının yurt dışına çıkarılmasını sınırlandıracak ve yabancı sermaye yatırımlarını çeşitli şartlara bağlayacaktı. Yabancı sermaye ve dış yardımla siyasal nüfuz arasındaki ilişkiye de değinen bildirge, "ulusal politikamıza müdahale niteliği taşıyan koşullarla yabancı sermaye veya dış yardım kabul edilmeyecektir, belirli ülkelere veya bloklara bağımlı duruma gelmekten kaçınılacaktır" ilkesini benimsiyordu (CHP, 1973: 85-86, 217-227).

Koalisyonda CHP'nin ortağı MSP idi. 20 Mayıs 1971'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan Milli Nizam Partisi'nin bir devamı olarak 12 Ekim 1972 tarihinde kurulan MSP, 1973 seçimlerinde üçüncü büyük parti konumuna yükseldi. Seçimlerden bir hafta sonra da MSP Genel İdare Heyeti toplantısında Necmettin Erbakan genel başkanlığa seçildi (Teziç, 1976: 337-342). Halk kavramının tanımında sadece etnik köken değil, dinsel değerleri de vurgulayan parti, öncelikle "manevi kalkınmanın" gerçekleştirilmesinin gerektiğine inanmaktaydı. Parti programı da bu doğrultuda hazırlanmıştı. Dış politika ilkeleri konusunda program şunları söylüyordu: "milletlerarası münasebetlerde tarihi karakter ve haysiyetimizin ifadesi olan hak ve adalete ve ahitlere bağlılık ve karşılıklı eşit muamele prensiplerimiz olacaktır." Ayrıca, "aramızda tarihi ve kültürel bağlar bulunan komşularımızla daha sıkı siyasi münasebetler kurulmasını zaruri görüyoruz" diyen program, "dış Türklerin haklarının korunması için milletlerarası kurul ve çevrelerde aktif bir politika tatbik etmek kararındayız" sözünü veriyordu. Ulusal gücün savunmadaki önemini de vurgulayan program, "ağır harp sanayiinin kurulmasına en büyük öncelik verilecek" ilkesini benimsiyordu. Ticaret konusunda ise program şu temel ilkelerin izleneceğini söylüyordu: "sermayenin zararlı ideolojileri hakim kılmak ve milli ahlakı dejenere etmek maksadıyla suiistimal edilmesinin önlenmesi, ihracı mümkün malların istihsal ve üretimine önem verilmesi, yurt içinde imal ve istihsal edilen kalite ve fiyat bakımından uygun malların dış rekabete karşı korunması" (MSP, 1973a: 11-12, 18, 21).

MSP'nin 1973 seçim bildirgesi, partinin dış politika, güvenlik ve savunma konularında izleyeceği ilkeler hakkında ayrıntılı bilgi içeriyordu. Bildirge, "tarihi karakterimize ve milletimizin maksat ve iradesine uygun uzun vadeli, milli, müstakil, şahsiyetli, müstakar [istikrarlı] bir dış politika tatbikine kararlıyız" diye ilan ediyordu. "Milletimizin, BM Anayasasının prensipleri vazedilmeden önce, bu prensipleri daha mükemmel şekilde yaşadığı ve yaşattığı bir gerçektir" görüşünden hareket eden bildirge, dış politikada BM ilkelerinin değil, Türk halkının değerlerinin yol gösterici olması gerektiğini savunuyordu. "Tarihi ve kültürel yakınlığımız olan devletlerle daha yakın münasebetler" kurulacağı bildirgede teyit edilmekteydi. MSP, Türkiye'nin AET üyeliğine ise açıkça karşı çıkıyordu. Bunun temel nedeni politikti; MSP'ye göre, AET üyesi devletlerin ekonomilerini uyumlaştırma süreci aslında bu devletler arasında siyasi bir birlik yaratma amacı güdüyordu. Böyle uluslarüstü bir örgütlenme ise, "Türk milliyetçiliğini yok edecekti." Bildirge, "halkımızın başka ırk ve milletlerin ahalisi ile bu şekilde karışması, milli ve manevi farklarımızı ve hususiyetlerimizi zamanla yok ederek milli kültür, milli ahlak ve maneviyattan uzak kozmopolit bir topluluk haline gelmemize sebep olabilecektir" diyordu. Bildirge seçmenine, "yeryüzünde mevcut yegane Türk devletinin böyle bir birlik içinde zamanla kaybolup gitmesine karar vermeye kimsenin hakkı olmadığı" mesajını veriyordu. AET'ye tam üyelik yanında, örgütle ilişkilerin gidişatı konusunda da MSP'nin çekinceleri vardı. AET ile ilişkilerin, hem anayasadaki "milli hakimiyet" ilkesiyle çeliştiği hem de "milli sanayiimizi yok edecek" nitelikte olduğu düşünülüyordu. Böylece AET ve BM'ye sıcak bakmayan MSP, ulusal gücün artırılmasını istiyor ve "dünya çapında bir askeri güce erişmek" hedefini benimsiyordu (MSP, 1973b: 34-39, 43, 83).

Bu görüşleri savunan MSP ile "demokratik sol" felsefedeki CHP, 26 Ocak 1974'te I. Ecevit koalisyon hükümetini kurdu. Ancak, CHP ile MSP arasındaki gerginliğin artmasıyla 17 Kasım 1974'te Ecevit istifa etti ve yeni hükümeti kurmakla Cumhuriyet Senatosu üyesi Sadi Irmak görevlendirildi. Irmak, bu çok partili ortamda, dördü dışında tüm kabine üyelerini Meclis dışından atadığı bir "azınlık hükümeti" kurdu. Ancak hükümet güvenoyu alamadı. Bunun üzerine, hükümeti kurma görevi yine Demirel'e verildi.

4e. AP-CHP Mücadelesi: 1975-1980

i. Birinci MC Hükümeti

Demirel, AP-MSP-MHP-CGP'den oluşan ve Türk siyasal yaşamında Birinci "Milliyetçi Cephe" (MC) hükümeti olarak adlandırılan koalisyonu 31 Mart 1975'te kurdu. Yukarıda AP programı açıklanmıştı. AP Yedinci Büyük Kongresi'nde de inceleme konularımız üzerinde herhangi bir program değişikliğine gidilmemişti (AP, 1974). Aslında, AP'nin programı 1960'larda şekillen-

miş, 1970'ler boyunca dışişleri, güvenlik ve savunma konularında herhangi bir program değişikliği yapılmamıştır. AP'nin 1973 seçimleri için hazırladığı bildirgeye bakınca da, partinin yine temel ilkelerini koruduğunu görüyoruz. Bildirge, AET ile ilişkilerin geliştirilerek sürdürülmesi görüşünü savunmaktaydı. "Geçiş dönemi hazırlıklarının hızlandırılacağı" sözünü veren bildirge, "AET yoluyla Avrupa ekonomik bütünleşmesinde yerimizi almak üzere, evvelce sarf etmiş olduğumuz büyük çabalar daha da artırılacak ve Türkiye'nin ekonomik politikasıyla Topluluğun ortak ekonomik politikası arasında yakınlaşma sağlanacaktır" ilkesini benimsiyordu. Ayrıca, AP'nin Avrupa ile ilişkilere sadece ekonomik değil, siyasi ve kültürel açıdan da önem verdiği bildirgede göze çarpmaktadır. "Avrupa'da kurulmasına çalışılan yeni düzen içinde, uluslararası taahhüt ve vecibelerine halel getirmeden, Türkiye'nin de kendi yerini bir an evvel bulması gerektiğine inanıyoruz" diyen bildirge, partinin bir yandan Batı ittifakına verdiği önemi, bir yandan da Avrupa politik bütünleşme süreci içinde yer alma isteğini vurguluyordu. Bildirge, Kıbrıs sorunu konusunda partinin benimsediği ilkeleri yineliyordu. Yabancı sermaye ve dış yardım konularında partinin görüşlerini teyit eden bildirge, "yabancı sermaye, iç tasarruf açıklarına karşı yararlanılabilecek bir kaynak ve özel milli teşebbüsün işbirliği yapacağı bir ortak olarak kabul edilecektir" sözünü vermekteydi (AP, 1973: 27-28, 36, 39).

Birinci MC koalisyon hükümetinin ortaklarından CGP'nin programına yukarıda değinilmişti. Partinin İkinci Olağanüstü Kongresi'nde kabul edilen "Güç Birliği Bildirisi" her ne kadar programa eklenmişse de, bu bildiri iç politik gelişmelere yönelik olup partinin dış politika, güvenlik ve savunma konularındaki görüşlerine bir değişiklik getirmiyordu (CGP, 1973a). CGP'nin 1973 seçimlerine girerken hazırladığı bildirge, parti programındaki temel ilkeleri yansıtmaktaydı. Bildirge, CGP'nin "bütün dış politika konularına peşin hükümlü ideolojiler açısından değil, yalnız milli menfaatler açısından bakılmasını savunan parti" olduğunu ilan ediyordu. "CGP, Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü her türlü düşüncenin üstünde tutar" diyen bildirge, "hiçbir dostluk, hiçbir gerginlik ebedi değildir. Ebedi olan milletin kendisidir; hayati olan milli güvenliktir" görüşünü teyit ediyordu. Kıbrıs konusunda parti ilkelerini tekrarlayan bildirge, "Kıbrıs'ta bir Kıbrıs milleti yoktur. Adada, Türk ve Yunan milletlerinin iki parçası yaşamaktadır" görüşünü savunmakta ve "Türk milleti adada bir 'oldu bittiyi' asla kabul etmez" uyarısında bulunmaktaydı. Dış ekonomi konusundaki görüşlerini koruyan CGP, yabancı sermayenin eğer ülke şartlarına uygunsa kabul edilmesini istiyordu. "Yabancı sermayeye düşman veya hayran olmayı, manasız ve hissi bir davranış sayıyoruz" sözlerine yer veren bildirge, partinin yabancı sermaye yatırımı kabul edilmesi için öne sürdüğü şartları yineliyordu (CGP, 1973b: 1-3, 36-41, 123).

Birinci MC Koalisyonunun diğer bir ortağı ise, MHP idi. 1962-1965 dönemi CKMP'de parti içi çekişmelere sahne olmuştu. Sonuçta, Ahmet Oğuz 17 Haziran 1965 tarihinde istifa etmiş ve parti Olağanüstü Kongre'sinin 1 Ağustos 1965 tarihindeki toplantısında genel başkanlığa Alpaslan Türkeş getirilmişti (Teziç, 1976: 311-312). 1965 seçimlerinde umduğunu bulamayan CKMP, 1969 yılında düzenlenen Adana Kongresinde "MHP" adını almıştı. Her ne kadar MHP 1973 seçimlerinde oy oranını fazla artırmamış olsa da, bu tarihten itibaren Türk siyasal yaşamında daha önemli bir rol üstlenecekti.

9-10 Haziran 1973 tarihinde toplanan MHP 11. Genel Kurul toplantısında kabul edilen programda, "Türk milletinin ebediyete kadar yaşamasının temel şartlarını hazırlamak üzere, Türk milliyetçiliği ülküsüne ve 'Türk için, Türk'e göre, Türk tarafından' ilkesine dayanan yeni bir milli düzen kurmak," partinin temel hedefi olarak benimsenmekteydi. Ulusal gücün artırılmasını ve uluslararası ilişkilerin karşılıklı denge içinde yürütülmesini vurgulayan parti programı, "ittifaklarımıza sadık kalmayı ve bizimle antlaşmalara giren karşı ülkelerin de aynı ölçüler içinde hareket etmelerini politikamızın vazgeçilmez ilkelerinden sayarız" demekteydi. Parti; "Türk dünyası ve istiklal mücadelesi yapan diğer ülkelerle münasebetlerimizi geliştirmek kararındayız, İslam ülkeleriyle münasebetlerimizi tarihin ve jeopolitiğin çizdiği esaslar içinde düzenleyeceğiz" sözünü veriyordu. "Dış ekonomik ilişkilerde ölçü milli yarardır" diyen program, tıpkı koalisyonun diğer ortağı MSP gibi, AET'ye tam üye olunmasına karşı çıkmaktaydı. Bunun temel nedeni, MHP'ye göre AET'nin sadece ekonomi alanında değil, siyasal ve kültürel alanlarda da uluslarüstü bir politika benimsemesiydi. "Türk milletinin özelliklerini değiştirmeye, başka milletlere benzeterek eritmeye matuf davranışları ve yanlış batılılaşma kaynağına bağlı kalkınma çabalarını milletimizi sürekli yaşatma ülküsüne aykırı ve tehlikeli görürüz" ilkesine yer veren program, Avrupa bütünleşmesi konusunda şu sözleri söylemekteydi: "MHP bölgesel ekonomik organizasyonların ekonomiyi aşarak sosyal, kültürel ve siyasal bütünleşme aracı olarak kullanılmasına karşı açıkça vaziyet almayı milli bir görev sayar. Yabancıların ülkenin istedikleri her yerinde istedikleri ölçüde arazi ve imkan edinmelerine fırsat vererek Sevr antlaşmasının dolaylı uygulanmasına sebep olacağı, kültürel ve sosyal deformasyona yol açacağı ve milli sanayiinin gelişmesini engelleyeceği için, MHP Ortak Pazar'ın açıkça ve kesinlikle karşısındadır."

Buna paralel olarak MHP programı, ulusal savunma konusunda kendi kendine yeterlilik ilkesi benimsiyordu. "Milli güç ve kaynakların, modern bir orduyu devamlı hizmette tutacak şekilde geliştirilmesi vazgeçilmez bir hedeftir" diyen program, ülkede özellikle gemi inşaatı ile uçak sanayiinin geliştirilmesini istiyordu. "Her türlü milli savunma araçları ile milli güvenliğimizin teminatı

olan ağır sanayi kurulması ve işletilmesi devlet eliyle yürütülür" görüşünü benimseyen program, diğer bütün sahalarda özel sektörün "ağırlık kazandığı" bir karma ekonominin uygulanmasına taraftardı. Program her ne kadar ilke olarak yabancı sermayeye karşı değilse de, yabancı yatırımların istenmeyen siyasi sonuçlar doğurabileceği uyarısında bulunuyordu. "Milli menfaatleri gereğince savunabilen milli bir iktidarın elinde yabancı sermaye, milli ülkülerin gerçekleştirilmesinde bir araç olarak kullanılabilir" diyen program, şu sözleri ekliyordu: "Dış ilişkiler zayıf ünitelerin aleyhine sonuçlar doğurmaya müsait ve müstaittir [yatkındır]. Bu bakımdan ilişkilerin özel bir itina ile düzenlenmesi esastır" (MHP, 1973a: 3, 14, 22-24, 30-31).

MHP, 1973 seçim bildirgesini de parti programındaki ilkeler doğrultusunda hazırlamıştı. Partinin ittifaklara faydacı bir açıdan yaklaştığı, Batı dünyası ile mevcut ittifakların belirli ortak değerlere değil, sadece jeopolitik gerçeklere dayandığı bildirgede vurgulanmaktaydı. "Maddeci bir dünya anlayışına sahip olan milletlerin bütün hesaplarını iktisadi menfaat ve istismar esasına göre yaptıklarını bilmekteyiz" mesajını veren bildirge, Batı ittifakı içinde yer alınmasının nedenini şöyle açıklıyordu: "milletler yarışında, tarih boyunca hiçbir milletin tek başına mücadele verdiği görülmemiştir. Her millet kendi gayesini gerçekleştirebilmek ve varlığını sürdürebilmek için çağın şartlarına ve kuvvet durumuna göre en uygun ittifakları aramıştır." Bildirge, NATO taahhütlerinin de değişen dünya şartlarına uyum sağlanması için "gözden geçirilmesi" gerektiği görüşünü savunuyordu. Bildirge, Türk dünyası ve İslam devletleri ile ilişkilerin geliştirileceği sözünü vermekte ve "dış Türkler" sorununun belirli uluslararası hukuki belgelerdeki haklar doğrultusunda acilen çözümünü istemekteydi. "İktidarlar Türk devletini bir uçuruma itmek üzere hazırlamaktadırlar. Bu uçurum Ortak Pazar denilen Avrupa Birliğidir" diyen bildirge, "Milliyetçi Hareket bu birliğe şiddetle aleyhtardır; çünkü bu birleşme, Türk milletinin iktisadi, içtimai ve siyasi istikbalinin sönmesi, devletimizin sonu demektir" görüşünü savunuyordu. Ayrıca bildirge, partinin yabancı sermayeye bakışını daha ayrıntılı olarak ele alıyor ve kalkınma unsurlarının ulusal kaynaklara dayanmasını istiyordu. Bu nedenle bildirge, "kalkınmamızın temel finansmanı bakımından yabancı sermayeye bel bağlamayı basiretsizlik" olarak nitelendirmekteydi. MHP, yabancı sermayeye sadece "ekonomimizin genel hedeflerine uygun yatırım taleplerinde bulunduğu ve planlama şartlarına uygun hareket ettiği" durumlarda izin verecek ve ilke olarak yabancı kaynaklardan sermaye değil, "yalnızca ilim, fen ve teknoloji" alacaktı (MHP, 1973b: 4, 40-41, 48-49, 60-62).

Yukarıda açıklanan ilkeleri benimseyen AP-MSP-MHP-CGP tarafından 31 Mart 1975'te kurulan Birinci MC koalisyon hükümeti, 1977 seçimlerine kadar çalışmalarını sürdürdü. 5 Haziran 1977 tarihinde yapılan genel seçimler-

de ise, CHP, AP ve MHP oylarını görece artırırken, MSP, CGP ve DkP oylarında düşüş oldu. Oyların %41.3'ünü alan CHP 213, %36.9'unu alan AP 189, %8.5'ini alan MSP 24, %6.4'ünü alan MHP 16, %1.9'unu alan CGP 3, %1.9'unu alan DkP ise 1 milletvekili çıkardı (Ezherli, 1998: 113). Böylece yine hiçbir parti tek başına hükümet kuracak çoğunluğa ulaşamadı. Korutürk, ilk önce hükümeti kurma görevini CHP'ye vermişse de, Ecevit'in oluşturduğu "azınlık hükümeti" güvenoyu alamadı. Bunun üzerine, hükümeti kurmakla Demirel görevlendirildi.

ii. İkinci MC Hükümeti

Demirel, AP, MSP ve MHP'den oluşan "İkinci Milliyetçi Cephe" koalisyon hükümetini 21 Temmuz 1977 tarihinde kurdu. AP, MSP ve MHP programlarına yukarıda değinilmişti. Bu partilerin programlarında 1970'li yıllarda bir değişik olmamıştır. Bu nedenle, 1973'ten 1977'lere gelindiğinde partilerin dış politika, güvenlik ve savunma konularında yeni bir ilke benimseyip benimsemedikleri, 1977 genel seçimleri için hazırladıkları bildirgeler incelenerek anlaşılabilir.

Büyük bir kısmının iç politik gelişmelere ayrıldığı AP bildirgesi, inceleme konularımızda partinin benimsediği temel ilkelere herhangi bir değişiklik getirmemişti. "Türkiye taahhütlerine daima sadıktır" diyen bildirge, 1973-1977 dönemini değerlendirerek "ülkemizin bütün haklarına sahip çıktık, ittifaklarımıza sadık kaldık ve dostluklarımızı geliştirdik" görüşlerine yer veriyordu. "Dost ve kardeş İslam memleketleri ile olan münasebetlerimizi daha ileriye götürmek için yakın ilgimizi canlı tuttuk" görüşünü savunan bildirge, İslam Ülkeleri Konferansı'nın Mayıs 1976'da İstanbul'da toplanmasını diplomatik bir başarı olarak değerlendiriyordu. "Kıbrıs Türk Federe Devleti kendi kendini idare eder hale geldi" diyen bildirge, "Kıbrıs meselesi ancak milletimizin kabul edebileceği bir çözüme kavuşturulacaktır" sözünü vermekteydi. Ambargo nedeniyle görece gergin bir dönemde olan Türk-Amerikan ilişkilerinin iyileştirilmesine sıcak bakan bildirge, ikili ilişkilerin Kıbrıs konusundan etkilenmemesi gerektiği tezini savunmaktaydı. Diğer büyük partilerin aksine, AET ile ilişkilerde herhangi bir sorun görmeyen AP, örgütle ikili ilişkilerin geliştirilerek sürdürülmesine taraftardı. "AET'yi, dış rekabet gücü olan sanayileşmeye ve ekonomik kalkınmamıza dinamizm kazandıracak bir araç olarak görmekteyiz" ilkesini benimseyen bildirge, gelecek için şu mesajı veriyordu: "ortaklık münasebetlerimizin yeni boyutlara oturtulması için girişilen faaliyetlere azim ve kararlılıkla devam olunacaktır" (AP, 1977: 14, 16-17, 24-27).

Koalisyon hükümetinin ikinci büyük ortağı MSP, parti programında ve önceki seçim bildirgesinde açıkladığı ilkelere 1977 bildirgesinde de yer vermişti. "Yeryüzünün yeniden en güçlü ülkesi olarak, milletlerarası yarışta diğer ülkeleri

geçerek tarihteki şerefli yerimizi yeniden almak" partinin hedefi olarak tanımlanmakta ve seçmene "şahsiyetli dış politika" izleneceği sözü verilmekteydi. Diğer partilerin, "milletimizin büyük ve şerefli tarihi ile mütenasip olmayan sönük, silik ve şahsiyetsiz dış politika" izlediği görüşünü savunan bildirge, Kıbrıs, Ege denizi ve Müslüman Türklerle ilgili gelişmelere "seyirci" kalındığı; bu en önemli konularda bile BM içinde Müslüman ülkelerin desteğinin alınamadığı görüşlerine yer veriyordu. 1974 koalisyon hükümeti ortaklığı döneminde Kıbrıs Barış Harekatı'nın yapılması, Türkiye'deki Amerikan üslerinin kapatılması, İslam Konferansı Örgütü'ne üye olunması MSP'nin "başarıları" olarak bildirgede sıralanmıştı. Partinin AET karşıtlığını da yineleyen bildirge, gelişmeler hakkında diğer partileri eleştirerek şu sözlere yer veriyordu: "Batı Avrupa ile siyasi olarak birleşip tek devlet olmak gayesiyle Türkiye'yi Avrupa'ya vilayet yapmayı, Türkiye'yi Avrupa'ya pazar yapmayı hedef alan Ortak Pazar anlaşmaları yapılmış; bu anlaşmalar içinde Batılıları efendi Aziz Milletimizi uşak, Batılıları turist Aziz Milletimizi hizmetkar, Batılıları ortak Aziz Yurdumuzu onların sömürgelerine terk edilmiş pazar yapan maddelerin altına rahatça imzalarını atmışlardır." NATO'daki gelişmelerden de şikayetçi olan bildirge, "NATO içinde nimet-külfet dengesini kurumamışlar, sadece külfetleri yüklenmişlerdir" tezini savunmaktaydı. Ayrıca bildirge, ülkedeki yatırımların genel olarak "müstemleke yatırımı" olduğunu söyleyerek, seçmenlere "montaj tesisleri ve gazoz fabrikaları ile kalkınma olmaz" diye sesleniyordu. Hükümete gelmesi durumunda MSP'nin şu işleri yapacağına dair bildirge söz veriyordu: milli harp sanayiini kurmak, Müslüman ülkelerle yapılan ekonomik ve teknolojik işbirliği toplantılarına örgütsel bir nitelik kazandırmak, Kıbrıs Türk Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmek, Yunanistan'ın Ege adalarını silahlandırmasına son vermek, Ege'de Türkiye'nin haklarını korumak, Batı Trakya'daki ve diğer ülkelerdeki Müslüman Türklere yapılan haksızlıklara son vermek (MSP, 1977: 11, 43, 53, 77-87).

İkinci MC hükümetinin diğer ortağı MHP de 1977 seçim bildirgesinde parti programındaki temel ilkelere yer vermişti. İttifakların ulusal çıkarlara hizmet ettiği sürece anlamlı olacağı felsefesini benimseyen bildirge, mevcut ittifakların sürdürülmesi gerektiği görüşünü savunmakla birlikte şu uyarılarda bulunuyordu: "ittifak sistemleri içinde milli itibar ve bağımsızlık konusunda azami dikkatin gösterilmesine inanıyoruz. İttifak yükümlülüklerinin Türkiye'ye karşı bir baskı aracı olarak kullanılmasını, ittifak ruhunu zedeleyen müdahaleci davranışlar olarak değerlendirmekteyiz." Silah ambargosunu da "ittifak ilkelerine aykırı hasmane bir davranış" olarak değerlendiren bildirge, iktidara geldiğinde ulusal savunma "milli harp sanayiine dayanacaktır" sözünü veriyordu. Dış borçlar ve AET ile ilişkileri birbirine bağlı konular olarak değerlendiren bildirge, Türk ekonomisi hakkında şu gözlemde bulunmaktaydı: "dış

borçlarımız artmakta milli iktisadımız her gün biraz daha dışarıya, özellikle Ortak Pazar ülkelerine bağımlı hale gelmektedir." Böylece MHP, "Ortak Pazar köleliğine kesinlikle karşıyız" diye ilan ediyordu. Kıbrıs'ta edinilen çıkarların korunması gerektiğini vurgulayan bildirge, "Türkiye'nin milli güvenlik ve çıkarları Kıbrıs'ın tamamen Türkiye'ye ait olmasını gerektirirken, bir de taviz verilmesi ve adada Rum üstünlüğüne imkan tanınması tasavvur bile edilemez" demekteydi. MHP, başka devletlerde yaşayan Türklerin insan haklarının korunması için Türkiye'nin çaba göstermesi gerektiğini savunuyor ve "kardeş İslam ülkeleriyle iktisadi, sosyal, kültürel ve ittifak bağlarıyla işbirliği" yapılması çağrısında bulunuyordu (MHP, 1977: 13, 25, 46-51).

Yukarıdaki ilkeleri benimseyen AP-MSP ve MHP'nin ortaklığı çok kısa sürdü. CHP tarafından hükümet aleyhine verilen gensoru önergesi sonrasında, 31 Aralık 1977 tarihinde Meclis'te yapılan oylamada İkinci MC hükümeti güvenoyu alamayarak düştü. Bunun üzerine, hükümeti kurma görevi Ecevit'e verildi.

iii. III. Ecevit Hükümeti

5 Ocak 1978 tarihinde kurulan III. Ecevit hükümeti açıkça "koalisyon" olarak adlandırılmamış olabilir. Ancak, hem hükümetin devam etmesi için CGP, DkP ve bağımsızların verdiği desteğin önemi, hem de bu üç grubun hükümette devlet bakanlıkları ve başbakan yardımcılıkları da dahil olmak üzere önemli mevkileri elinde tutması göz önüne alındığında, III. Ecevit hükümetinin gerçekte bir koalisyon olduğu görülmektedir.

Ecevit'in genel başkanlığa gelmesinden sonra "demokratik sol" anlayışıyla hazırlanan yeni program, CHP 23. Kurultayı tarafından 29 Kasım 1976'da kabul edilmişti. 284 sayfadan oluşan yeni CHP programı, "özgürlükçü demokrasi" anlayışı çerçevesinde yeni bir politik-ekonomik dünya düzeninin kurulmasını amaçlıyordu. Bu nedenle CHP, geleneksel "Altı Ok"un yanında şu ilkeleri programına dahil ediyordu: özgürlük, eşitlik, dayanışma, emeğin üstünlüğü, gelişmenin bütünlüğü ve halkın kendi kendini yönetmesi. Programa göre, "CHP dış politikada ve tüm uluslararası ilişkilerde, Türk ulusunun mutluluğunu, gönencini, esenliğini gözetirken tüm insanlığın da mutluluğuna, gönencine, esenliğine katkıda bulunmayı ödev bilecekti." Ulusal çıkarları, "uluslararası gerginliğe değil, yumuşamaya ve dünya barışının güçlenmesine bağlayan" bir dış politika izlenecekti. Bu amaçla BM'nin gücünü artırabilmesi ve etkin çalışabilmesi için gereken destek verilecekti. "Türkiye'nin müttefiklerinden gördüğü destek, ortak güvenliğe kendi katkısı yanında düşük kalmıştır" tezini savunan program, "dünya barışına ve barışın dayandığı uluslararası dengeye katkısı süresince ittifaklar geçerliliğini koruyacaktı." Böylece her ne kadar NATO'nun halen bir işlevi olduğu ima edilse de, uluslararası ilişkilerin iki

kutup etrafında tanımlandığı dönemin sona erdiği vurgulanıyordu: "dünyayı bölücü, değişimi engelleyici, uygarlığın gereği olan etkileşimi güçleştirici bloklaşmalar artık süresini doldurmuştur." Bu nedenle, yeni parti programına göre Türkiye, "iç düzen bakımından ayrım gözetmeksizin" dostluklarını artırmalı, özellikle Akdeniz, Orta Doğu ve Balkan ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeliydi.

Batı dünyası ile ilişkilerde de karşılıklı saygı ve hakkaniyet ilkelerini vurgulayan program, "Türk halkı, büyük ve güçlü devletlerle veya müttefikleriyle ilişkilerinde haklarının ve egemenliğinin ve saygınlığının yeterince korunmadığını görürse o devletlerden uzaklaşır" uyarısında bulunuyordu. Programa göre, ancak Batı'yla ikili ilişkilerde belirli bir dengenin kurulması durumunda Türkiye saygınlık kazanacak ve bu sayede diğer coğrafyalardaki ülkelere güven verebilecekti. Kıbrıs konusunda da program, hem Kıbrıs'ın bir refah ülkesi olabilmesi hem de bölge ve dünya barışına katkıda bulunabilmesi için, Türk toplumunun kendini yönetme hakkının olması gerektiğini vurguluyordu. Bu nedenle CHP, "Kıbrıs'ın iki bölgeli, bağımsız ve bağlantısız bir federal devlet olmasını" istiyordu. Aynı zamanda program, yeni bir "ulusal savunma kavramı" tanımlıyordu. Buna göre CHP, Türkiye'nin dış politikada dostluklarını çeşitlendirmeye çalışırken, savunma ve güvenlik açılarından da dışa bağımlı duruma gelmemesini vurguluyor, bölge ülkelerini bir tehdit olarak görmemesi gerektiği yanında onların güvenliğine de bir tehdit oluşturmamasını istiyordu. Bu sayede Türkiye, hem dış politika ile savunma politikası arasında bir eşgüdüme gidecek, hem de savunma gereksinimleri ile ekonomik kaynakların daha iyi kullanımı arasında bir denge kurabilecekti.

Ekonomik konulara küresel açıdan yaklaşan program, CHP'nin "tüm ulusları gelişme nimetlerinden yararlandıran ve gelişme yolunda her ulusa olanak eşitliği sağlayan insanca ve hakça bir yeni ekonomik dünya düzeni kurulması için çaba göstereceği" sözünü veriyordu. "Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri gelişmesini ve sanayi toplumuna geçişini geciktirip engelleyici olmamalıdır" diyen program, "AET ile ilişkiler de buna göre düzenlenmelidir" ilkesini benimsiyordu. Dış ekonomik ilişkilerin çok unsurlu dengeye dayanması gerektiğini savunan program, Türkiye'nin Doğu Akdeniz, Orta Doğu ve Balkan ülkeleriyle "bir ekonomik işbirliği düzenine yönelmesini" gerekli buluyordu. Yabancı sermaye ve dış yardım konularında da geleneksel mesafeli yaklaşımını koruyan CHP, "Türkiye'nin bağımsızlığını ve egemenliğini olumsuz yönde etkileyebilecek konularda ve koşullarla sermaye ortaklığı kurmaktan veya dış yardım almaktan kaçınılmalıdır" uyarısında bulunuyordu. Yabancı sermayeye, ancak ileri teknoloji getireceği ve ihracata yönelik üretim yapılabileceği konularda ve "Türk sermayesinin yönetimdeki ve devletin ekonomiye yön verebilmedeki etkinliğinin korunması" şartıyla izin verilebilecekti (CHP, 1976: 21-28, 47-52, 263-280).

III. Ecevit koalisyon hükümetinin ortaklarından CGP'nin temel düşüncelerine yukarıda değinilmişti. Hükümetin bir diğer ortağı Demokratik Parti ise, AP içinden çıkmış bir partiydi. 1960'ların sonlarında AP'deki hizipleşme, Ferruh Bozbeyli liderliğinde 41 milletvekili ile 8 Cumhuriyet Senatosu üyesinin AP'den istifa ederek 18 Aralık 1970 tarihinde DkP'yi kurmalarıyla sonuçlanmıştı (Teziç, 1976: 342-347). Demokrat Parti'nin felsefi mirasına sahip çıkan DkP, doğal olarak birçok konuda AP ile aynı görüşleri paylaşıyordu. Partinin kurulduğu tarihte kabul edilen ve 1972 Birinci ile 1975 İkinci Büyük Kongresi'nde değişikliğe uğrayan program, "partimiz sağ düşünceyi temel ilke olarak kabul etmiş bir siyasi kuruluştur. Sağ düşünce Türk tarihiyle, İslam inancıyla, manevi ve milli değerler sistemimizle mayalanmıştır" şeklinde partinin genel eğilimini ilan ediyordu. Batı ile ilişkilerin dış politikada en önemli unsur olduğunu benimseyen parti programı, "DkP, Türkiye'nin hür demokratik Batı alemi içinde yerini almak hususunda kesin tercihini yapmış olduğunu sarahatle ifade eder" demekteydi. Parti, "mensubu bulunduğumuz hür ve demokratik rejime sahip milletler camiasıyla, dünya demokrasinin geliştirilmesi yolunda en geniş işbirliği yapılması hedefimiz olacaktır" ilkesini benimsiyordu. Bu nedenle de program, Batı ittifakının önemini her fırsatta vurgulamakta ve "içinde bulunduğumuz savunma paktlarının dünya sulhunun korunmasında büyük rol oynadığına inanıyoruz" görüşüne yer vermekteydi.

Kapalı bir ekonomi ve kendi kendine yeterlilik ilkeleriyle de bir ülkenin kalkınamayacağı görüşlerini savunan DkP programı, Avrupa ile bütünleşme siyasetini destekliyordu. Program, "memleketimizin AET'ye katılmasının, iktisadi kalkınmamızı hızlandıracak ve yeni ekonomik imkanların ortaya çıkmasını ve kullanılmasını mümkün kılacak şartları ve avantajları haiz" bir strateji olduğunu öne sürüyor ve "partimiz, Avrupa entegrasyon hareketinin faydasına dayanan samimi ve sıkı münasebetler tesisinin lüzumuna inanır" ilkesini benimsiyordu. Kıbrıs konusunda program, Türk ve Rum toplumlarının "iç içe ve bir idare altında yaşamaları mümkün değildir" görüşünü savunuyor ve "Kıbrıs için nihai çözüm yolu taksim yoludur" diye ilan ediyordu. DkP, yabancı sermaye yatırımı ile dış yardım konularına da olumlu yaklaşıyordu. "Yabancı sermayenin ekonomik faydalarına inanıyoruz" diyen parti programı, "gelişmekte olan memleketlerde, dış borçlanmalara başvurularak yatırım imkanlarının genişletilmesinin zaruretine inanmaktayız" ilkesini benimsiyordu (DkP, 1977: 3, 13-17, 35-36, 87-91).

CHP-CGP-DkP-Bağımsızlar ortaklığı da kısa sürdü. 14 Ekim 1979 tarihinde yapılan ara seçimler sonucunda iktidarın Meclis'teki sandalye sayısı, muhalefetin sandalye sayısından daha az duruma gelince Ecevit istifa etti. Korutürk tarafından yeniden görevlendirilen Demirel, bir azınlık hükümeti kurdu. Ancak bu hükümet, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile görevden uzaklaştırıldı ve sonrasında "barajlı seçim sistemi" ile Türk siyasal yaşamı yeni bir döneme girdi.

5. Sonuç

Ulaşılan sonuçlar, makalenin giriş bölümünde formüle edilen sorular ve hipotezler açısından şu şekilde özetlenebilir. Öncelikle, siyasal partilerin program ve seçim bildirgelerinde uluslararası ilişkileri ilgilendiren konulara önemli sayılabilecek bir yer ayırdığı görülmektedir. Her ne kadar, "jeopolitik konumumuza uygun politika," "şahsiyetli politika" gibi açık olmayan bazı kavramlar kullanılsa da, partiler genel olarak dışişleri, güvenlik ve savunma konularında benimsedikleri temel ilkeleri program ve seçim bildirgelerine yansıtmışlardır.

Siyasal partilerin, benimsedikleri ilkelerde zaman içerisinde temel bir değişikliğin olmaması da dikkat çekicidir. Doğal olarak partiler, uzun bir siyasi yaşamı olması nedeniyle de özellikle CHP, uluslararası ilişkilerin gelişimine ve ortaya çıkan yeni konulara göre politikalar belirlemek zorunda kalmışlardır. Ancak yeni gelişmeler karşısında partiler, benimsedikleri temel ilkelerde değişikliğe gitmemişlerdir.

Diğer önemli bir sonuç, partilerin genel politik felsefelerine paralel (başka bir deyişle birbirlerinden farklı) dışişleri, güvenlik ve savunma politikaları geliştirmiş olduğudur.

Partilerin 1923-1980 arasında tartıştıkları temel konuları ise şunlar oluşturmuştur: Batı ile ilişkiler, NATO, Avrupa bütünleşme süreci, Kıbrıs sorunu ve diğer coğrafi bölgelerle ilişkiler. Yabancı sermaye yatırımı ve dış yardım kabulü de, dışişleri, güvenlik ve savunma konularına doğrudan veya dolaylı olarak etki edeceği düşünülen temel ekonomik konular olarak ortaya çıkmıştır.

Hipotezler konusunda görüş belirtmeden önce, partilerin temel konulara yaklaşımındaki farklılıkların açıklanması gerekmektedir. Bu farklılığın görülmesinde Tablo 2 yararlı olacaktır.

Partiler	Batı ile İlişkiler	NATO, İttifaklar	Avrupa Bütünleşme Süreci	Yabancı Sermaye ve Dış Yardım	Kıbrıs'ta Çözüm
CHP	1	1	1	1	Federal devlet
DP	2	2	2	2	
AP	2	2	2	2	Barışçıl çözüm
YTP	1	1		1	
DkP	2	2	2	2	Taksim
MP, CKMP/MHP	1	1	0	1	Taviz yok
MGP/CGP	1	1	1	1	Taksim
MSP	0	0	0	0	Bağımsızlık

0: Destek yok, olumsuz yaklaşım; **1**: Şartlı destek, mesafeli yaklaşım; **2**: Açık destek, sıcak yaklaşım.

Tablo 2: Partilerin Temel konulara Verdiği Destek

Her partinin belirli bir özgün yanı olsa da, genel olarak partiler uluslararası ilişkilere yaklaşımları açısından dört grup altında toplanabilir. 1) CHP; 2) DP, AP, DkP; 3) MP, YTP, CKMP/MHP, MGP/CGP; 4) MSP.

CHP'nin, uluslararası ilişkilere görece evrensel ve çok taraflı bir yaklaşımı olmuştur. CHP'ye göre dünya barışı ve istikrarı, NATO gibi bölgesel ittifaklar oluşturmaktan değil, BM sistemini kuvvetlendirmekten ve BM ilkelerini uygulamaktan geçmekteydi. Ekonomik açıdan da CHP, gittikçe daha güçlü bir şekilde uluslararası sistemdeki üretim ve bölüşüm sorunlarının ülke ekonomisini ve güvenliğini etkileyeceğini vurgulamıştır. ABD ve diğer Batılı devletlere geleneksel olarak mesafeli yaklaşan CHP, Batı ittifakıyla eşitlik ilkesi doğrultusunda işbirliği yapılmasını istemiş ve NATO içindeki dengesizliği gündeme getirip üslerin kullanımı gibi konularda ulusal denetimin önemine dikkat çekmiştir. NATO ve CENTO'yu "sadece savunma ve korunma antlaşmaları" olarak gören CHP, ittifaklar içinde Batı ile işbirliğine normatif bir açıdan yaklaşılmamasını vurgulamıştır. Avrupa bütünleşmesine de şartlı destek veren CHP, bu bütünleşme sürecine ülkenin değerleri açısından değil, yeni pazarlar yaratılması gibi Türk dış ticaretine katkı sağlayacak ekonomik kriterler açısından yaklaşmıştır. Yabancı sermaye yatırımı ve dış yardıma şartlı destek veren CHP, bu konuların özellikle ülke egemenliği ve bağımsız karar alma yetkisi üzerindeki olumsuz etkilerini gündeme getirmiştir. Sistemsel yaklaşımına uygun olarak da CHP, Zürih, Londra ve Lefkoşe antlaşmaları doğrultusunda bağımsız ve bağlantısız bir Kıbrıs devleti oluşturmanın, adadaki Türklerin haklarını ve çıkarlarını koruyacağını savunmuştur.

DP, AP ve DkP ise Batı ve özellikle ABD ile iyi ikili ilişkiler kurulmasını vurgulayarak, NATO gibi ittifakların yalnız ülke güvenliğini değil, dünya güvenliğini de sağlayıp koruyacağı görüşünü savunmuşlardır. Burada vurgulanması gereken, Batı dünyası ve NATO'nun bu partiler tarafından sadece kurumsal faydaları ve başarıları nedeniyle değil, benimsedikleri değerler nedeniyle de desteklenmesidir. Batılı ülkelerle "aynı kıymetleri paylaşan" Türkiye'nin doğal olarak bu ülkelerle "en geniş işbirliği" yapmasının gereği vurgulanmıştır. Ekonomik liberalizmi savunan bu partiler Avrupa bütünleşme sürecini destekleyip bu sürece katılmayı istemekle kalmamış, yabancı sermaye yatırımı ve dış yardıma da oldukça sıcak bakmışlardır. Avrupa bütünleşmesi hem siyasal açıdan, hem de Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına yardımcı olacağı inancıyla ekonomik açıdan desteklenmiştir. Bu partiler, dış yardım ve yabancı sermaye kabulünün de Türkiye için "zorunlu" olduğunu benimsemiş ve bu kaynakların ülkeye çekilmesi için gereken tedbirlerin alınacağı ve teşvikin sağlanacağı sözlerini vermişlerdir. Adanın bölünmüşlük statüsü olarak anlaşılan bugünkü Kıbrıs sorunu DP döneminde ortaya çıkmamakla beraber, AP sorunun "barışçı yollarla çözümü" şeklinde pek de açık olmayan bir politika izlemiş ve sorunun

ulusal çıkarlara uygun bir çözüme kavuşturulacağı sözünü vermiştir. DkP ise adanın taksimini desteklemiştir.

Üçüncü grubu oluşturan MP, YTP, CKMP/MHP ve MGP/CGP'nin ise uluslararası ilişkilere daha milliyetçi bir yaklaşımı olduğu görülmektedir. Bazı konularda CHP ile benzer ilkeleri benimseyen bu partileri, CHP dahil diğer partilerden ayıran temek özellik, uluslararası ilişkilere tek taraflı bir açıdan yaklaşmaları, yani sorunların çözümünde BM veya ikili ilişkilere değil, ulusal güce ağırlık vermeleridir. Siyaset felsefesi açısından temel konulara faydacı yaklaşımı olan bu partiler için, Batı ile ilişkiler kurulması ve NATO içinde Türkiye'nin bulunması herhangi bir normatif nedene değil, jeopolitik gerekliliğe ve o günkü koşullar altında ülke çıkarlarına hizmet etmesine dayanmaktaydı. Batı ve NATO ile ilişkilere mesafeli yaklaşan bu partiler, ulusal gücün artırılması için savunma sanayiinin geliştirilmesini istemişler ve bu sanayiinin devlet kontrolüne alınmasına destek vermişlerdir. MGP/CGP Avrupa bütünleşmesine şartlı destek verirken, MHP ise Türk milletini eritmeye yönelik politik bir çaba olarak değerlendirdiği bu sürece açıkça karşı çıkmıştır. Yabancı sermaye ve dış yatırım konularında da dikkatli olunması gerektiği uyarısında bulunan bu partiler, ideolojik yaklaşımdan ziyade, ulusal çıkarlara faydası açısından bireysel yatırımların kabulü veya reddine karar verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu gruptaki partiler Kıbrıs sorununda da, ya adanın doğrudan taksim edilmesini istemişler veya adada taviz verilmemesi politikasıyla süreç içinde Türklerin yaşadığı bölgenin bağımsızlığını veya Türkiye'ye katılmasını hedeflemişlerdir.

MSP ise diğer bütün partilerden farklı bir görünüm çizmektedir. Batı ile sıcak ilişkiler kurulmasını istemeyen MSP, NATO ittifakı hakkında da her fırsatta olumsuz görüş belirtmiş, ittifak içinde "nimet/külfet dengesi"nin olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca, Türk manevi değerlerinin dünya barışı ve güvenliğini daha iyi koruyabileceğine inanan MSP, BM ilkelerinin uluslararası ilişkilerde yol gösterici olamayacağını savunmuştur. MSP, AET ile mevcut ilişkileri sürdürmenin ulusal sanayiinin sonu olacağı ve milli egemenliği zedeleyeceğini öne sürmekle kalmamış, AET'ye tam üyeliğin de Türk devletinin yitip gitmesi anlamına geleceği tezini savunmuştur. MSP, yabancı sermaye ve dış yardım konularına da olumsuz yaklaşmıştır. Yabancı yatırımların genel olarak politik amaçlarla yapıldığını savunan parti, ekonomik açıdan bakıldığında da bunların "müstemleke" yatırımları niteliğinde, Türk ekonomisine katkısı olmayan ve sadece montaj sanayiinin geliştirilmesine yönelik yatırımlar olduğunu savunmuştur. Partinin Kıbrıs sorununda çözüm önerisi ise, Türk tarafının bağımsız bir devlet olarak örgütlenmesi olmuştur.

Bu açıklamadan sonra, hipotezler konusunda şunlar söylenebilir. Öncelikle, "Türkiye'de dış politikanın milli bir konu olduğu, tüm siyasal partilerin dış politikada aynı ilkeleri benimsediği" hipotezi reddedilmelidir. Yukarıda görüldüğü gibi, ilgili dönemde uluslararası ilişkilere en az dört farklı yaklaşım vardır. Türkiye'de bu hipo-

tez; biraz da anlaşılması güç bir şekilde, en fazla partiler tarafından desteklenmekte ve bu sadece kamuoyunu değil, bilim dünyasını da etkilemektedir. Gerçekte siyasal partiler birbirinden çok farklı ilkeler benimsemişlerdir. Özellikle koalisyon hükümetlerinde bu noktanın ne denli sorun yarattığı daha ayrıntılı incelenmelidir.

"Türkiye'nin Batı merkezli ve Batı'ya dönük bir politika benimsediği" hipotezinin de reddedilmesi gerekmektedir. İncelenilen süreçte belki sadece DP ve AP'nin tek başına iktidar olduğu dönemler açısından bu hipotezin doğru olduğu savunulabilir. Ancak bu partilerin bile sadece Batı ile ilişkiler kurulmasını istediğini söylemek de yanlış olacaktır. İncelenen dönemde değişik nedenlerle de olsa partiler, özellikle Orta Doğu ve İslam ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesini vurgulamışlardır. Ulusal güvenliğin Orta Doğu'daki gelişmelerle doğrudan bağlantılı olduğunu düşünen CHP, Türkiye'nin bölgesinde daha aktif bir politika izlemesini istiyordu. MP, CKMP/MHP, MSP ise aynı inançların paylaşılmasından ve aynı tarihi/kültürel değerlere sahip olunmasından dolayı Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerin canlı tutulup geliştirilmesini vurgulamaktaydı. Ayrıca incelenen dönemin iki büyük partisi olan hem CHP hem de AP, Balkan ve Akdeniz ülkeleriyle olduğu kadar, bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerle daha yakın ilişkiler kurulması ilkesini benimsemekteydi. Kısaca 1923-1980 arasında siyasal partiler, Batı merkezli ve Batı'ya dönük bir politika izlemekten çok, dostluklarımızın ve böylece politik seçeneklerimizin çeşitlendirilmesini amaçlamışlardır.

"Türkiye'nin sorunlarına uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde çözüm aradığı" hipotezi ise yukarıdaki incelemeyle doğrulanmaktadır. Siyasal partiler, programları ve seçim bildirgelerinde uluslararası hukukun kabul etmeyeceği bir ilke sunmamış olmanın yanında, mevcut sorunların hukuk kuralları doğrultusunda çözümünü de benimsemişlerdir. AET ve NATO örgütleriyle aramızdaki bazı sorunların müzakere yoluyla çözülmesi sürekli olarak vurgulanmıştır. Ayrıca Kıbrıs'ta çözümün genel olarak daha önce akdedilen anlaşmalar doğrultusunda barışçıl yollarla çözülmesi istenmiştir. Adanın taksimini veya kuzeyin bağımsızlığının ilan edilmesini destekleyen partilerin program ve bildirgelerindeki söylemlerinden, bu hedeflere tek taraflı değil, müzakere ve ikili anlaşmalar yoluyla ulaşılmasının istendiği anlaşılmaktadır. "Dış Türkler sorunu" da uluslararası anlaşmalar ve temel belgelerde benimsenen insan hakları etrafında çözüme kavuşturulmalıydı. Kısaca, Türkiye'de siyasal partilerin geleneksel olarak uluslararası hukukun varlığına inanmış oldukları bir gerçektir.

Sonuç olarak, 1923-1980 arasındaki dış politika, güvenlik ve savunma konularının siyasal partiler düzeyinde incelenmesi, bu konularda Türkiye'de benimsenen ve izlenen politikaların anlaşılıp eleştirilmesi açısından önemlidir. Sistemsel yaklaşımdan ziyade, bu tür orta düzey incelemeler; hem ilgili konulardaki politikaların öznesini belirleyecek hem de iç politika-dış politika arasındaki etkileşimin daha iyi görülmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

Akyüz, Halil (2000). *CHP'nin Kısa Tarihçesi*. Ankara: CHP.

AP (1961a). *Adalet Partisi, Program (Prensip Maddeleri)*. Ankara: Orijinal Matbaa.

AP (1961b). *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi (1961)* (İstanbul: Türkiye Basımevi).

AP (1964). *Adalet Partisi, Tüzük ve Program*, y.y.

AP (1965). *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi*. Ankara: Doğuş Matbaası.

AP (1969a). *Adalet Partisi Programı*. Ankara: Orijinal Matbaa.

AP (1969b). *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi*. Ankara: Doğuş Matbaası.

AP (1973). *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, 1973*. Ankara: Doğuş Matbaası.

AP (1974). *Adalet Partisi, Program ve Tüzük*. Ankara: Doğuş Matbaası.

AP (1977). *Kervan Yürüyecektir: Adalet Partisi 1977 Seçim Beyannamesi*, y.y.

Ayın Tarihi (1950). Ankara: Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 1-31 Mayıs 1950, Sayı 198.

CGP (1973a). *Cumhuriyetçi Güven Partisi Programı*. Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık.

CGP (1973b). *Huzur, Güven ve Refah İçin: Cumhuriyetçi Güven Partisi 1973 Seçim Beyannamesi*. Ankara: Ayyıldız.

CHP (1931). *C.H.F. Programı*. Ankara: TBMM.

CHP (1935). *C.H.P. Programı*. Ankara: Ulus Basımevi.

CHP (1939). *C.H.P. Programı*. Ankara: Ulus Basımevi.

CHP (1943). *Cumhuriyet Halk Partisi Program ve Nizamname*. Ankara: Zerbamat Basımevi.

CHP (1954). *1954 C.H.P. Seçim Beyannamesi*. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.

CHP (1957). *1957 C.H.P. Seçim Beyannamesi*. Ankara: Kültür Matbaası.

CHP (1958). *CHP'nin El Kitabı*. İstanbul: Şevket Ünal Matbaası.

CHP (1959). *C.H.P. Programı*, y.y.

CHP (1965). *Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Bildirgesi*. Ankara: Rüzgarlı Matbaa.

CHP (1973). *Ak Günlere: Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi*, y.y.

CHP (1976). *Cumhuriyet Halk Partisi Programı*, y.y.

CKMP (1961). *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Program*. Ankara: Kardeşler Matbaacılık.

CKMP (1965). *Müreffeh ve Kuvvetli Türkiye İçin CKMP Programı*. Ankara: Ayyıldız.

Dağlı, Nuran ve Belma Aktürk (1988). *Hükümetler ve Programları*. Ankara: TBMM, Kütüphane, Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü, 2. Cilt.

DkP (1977). *Demokratik Parti, Program*, y.y.

DP (1946). *Demokrat Parti, Program ve Tüzük*. İstanbul: Pulhan Matbaası.

Ezherli, İhsan (1998). *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*. Ankara: TBMM, genişletilmiş 2. baskı.

GP (1967). *Güven Partisi, Program*, y.y.

GP (1969). *Güven Partisi Seçim Beyannamesi*. Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.

İcra, Baside (1992). *Demirkırat Alfabesi: Demokrat Parti Tüzük ve Programı*. Ankara.

MGP (1971), *Milli Güven Partisi Programında Yapılan Değişiklikler*. Ankara: Milli Güven Partisi Genel Merkezi.

MHP (1973a), *Kudretli, Müreffeh ve Büyük Türkiye İçin: MHP Programı*. Ankara: Emel.

MHP (1973b). *Büyük ve Güçlü Türkiye İçin: Milliyetçi Hareket Partisi 1973 Seçim Bildirisi*. Ankara: Emel.

MHP (1977). *Türk Milleti Uyan! 1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi*. Ankara: MHP.

MP (1963). *Millet Partisi Programı*. Ankara: San Matbaası.

MSP (1973a). *Milli Selamet Partisi, Program*. Ankara: Elif Matbaacılık.

MSP (1973b). *Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi*. İstanbul: Fatih Yayınevi.

MSP (1977). *Doğru Yol, Haklı Yol: MSP 1977 Seçim Beyannamesi*, y.y.

Teziç, Erdoğan (1976). *100 Soruda Siyasi Partiler*. İstanbul: Gerçek yayınevi.

Tunaya, Tarık Z. (1952). *Türkiye'de Siyasi Partiler, 1859-1952*. İstanbul: Doğan Kardeş.

Turan, Şerafettin (2000). *Cumhuriyet Halk Partisi: Kökeni Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi*. İstanbul: Tüses Yayınları.

Turkey Today (1950). *Turkish Elections of 1950 and United States Reaction*. New York: Turkish Information Office.

www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm

Yeşil, Ahmet (2001). *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

YTP (1963). *Yeni Türkiye Partisi Tüzüğü ve Programı*, y.y.

YTP (1965). *Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi*. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.

Zabıt Ceridesi (1954). Devre X, Cilt: 1, 26.V.1954 Çarşamba. Ankara: TBMM.